

Anja Bredal og Julia Orupabo

Et trygt sted å bo. Og noe mer

Evaluering av botilbudet til unge som bryter
med familien på grunn av tvangsekteskap

Institutt for samfunnsforskning

Oslo 2008

© ISF 2008
Rapport 2008:7

Institutt for samfunnsforskning
Munthes gate 31
Postboks 3233 Elisenberg
0208 Oslo
www.samfunnsforskning.no

ISBN: 978-82-7763-272-8
ISSN: 0333-3671

Innhold

Forord	5
Sammendrag	7
Krisesentrene	7
Bokkollektivet	8
Kriseboligene	9
Overordnede funn og anbefalinger	10
1. Innledning	13
Oppdraget	14
Metode og datakilder	15
Forskningsetiske hensyn	16
Hvordan avgrense «tvangsekteskap»	17
Noen ord om målgruppen	18
Et grunnleggende syn på hjelpeapparatet	19
Om rapporten	21
2. Krisesentrene	23
Tvangsekteskapsutsatte på krisesentrene	23
«Vold er vold»	24
... men noe er spesielt?	24
Krisesenterets tilbud og utfordringer	27
Sikkerhet	31
Samarbeid med andre aktører	37
Tilbud etter utflytting	40
Ønsker for et helhetlig tilbud	40
Krisesentrenes tilbud til menn	41
Oppsummering	42

3. Bokkollektivet.....	45
Fra «gammelt» til «nytt» bokkollektiv	45
Organisering	47
Sikkerhet	51
Metoder og tilnærminger.....	53
Reetablering	56
Oppsummering	57
4. Kriseboligene	59
Opprettelsen	60
Dagens botilbud	66
Sikkerhet	83
Oppsummering	89
5. Samlet diskusjon	91
Målgruppe og behov	91
Sikkerhet	104
Andre eksisterende tilbud.....	108
Paralleller til «menneskehandelsfeltet».....	113
Erfaringer fra Sverige.....	114
6. Anbefalinger	119
Overordnede anbefalinger.....	119
Konkrete anbefalinger.....	123
Litteratur	129

Forord

Vi vil takke Barne- og likestillingsdepartementet for et lærerikt og utfordrende oppdrag.

Takk til alle informanter som har bidratt med sine erfaringer og synspunkter i en ellers travel hverdag. Særlig takk til Wenche Karlsen, Tove Smaadahl og Elin Skogøy for diverse bistand, og til dere andre som har svart på gjentatte henvendelser om små og store spørsmål. Gjesteforsker Eli Ferrari de Carli skal ha takk for nyttige samtaler og skriftlig innspill i prosjektets første fase, og forskningsleder Hilde Lidén for konstruktive kommentarer på slutten.

Oslo, april 2008
Anja Bredal og Julia Orupabo

Sammendrag

Barne- og likestillingsdepartementet ønsket en utredning og evaluering av det eksisterende bo- og støttetilbudet til ungdom over 18 år som utsettes for eller trues med tvangsekteskap. Tilbudet er definert som krisesentrene, et bokollektiv drevet av Oslo Krisesenter og noen kriseboliger som støttes økonomisk av Husbanken. Fokus har vært på organisering, innhold og kvalitet i de tre boligtypene, med sikte på forbedringer og utvidelse av botilbudet som helhet. Innen denne rammen var oppdragsgiver særlig opptatt av hvordan sikkerheten er ivaretatt i boligene, hva slags oppfølging brukerne får mens de bor i boligen og etter at de flytter ut, samt hvordan dette oppfølgingsarbeidet er organisert.

Studien er basert på et begrenset arkivmateriale samt kvalitative intervjuer med representanter for diverse instanser: Husbanken, departement og kommuner, politiet, tolv krisesentre, Bokollektivet, Oslo Røde Kors og Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF), samt enkelte andre ressurspersoner. På grunn av manglende tilgang på informanter har det ikke vært mulig å evaluere botilbudet og oppfølgingen sett fra brukernes ståsted.

Krisesentrene

Krisesentrene representerer et viktig tilbud til unge kvinner i en akutt krise, både som et trygt sted å bo og ved at de ivaretar mange av kvinnenes umiddelbare behov. De intervjuede krisesentermedarbeiderne legger vekt på å behandle kvinnene individuelt. De fleste opplever denne gruppa som en selvfølgelig del av krisesentrenes målgruppe, men vi ser enkelte tendenser til at gruppa defineres som spesiell på en måte som er problematisk. Særlig er vi betenkte når denne gruppa omtales som «litt på siden» av krisesentrenes virksomhet.

Rapporten advarer også mot forenklete og generelle framstillinger av de yngste kvinnene som «uselvstendige». Krisesentrene bør stå fast på sin tradisjon med å se kvinnene som handlende aktører i eget liv. På den annen side bør sentrenes bekymring for noen av de yngste kvinnene tas på alvor. Det

gjelder kvinner som brått står helt alene etter å ha vokst opp i tette familiefellesskap, og som trenger støtte i en myndiggjørings- og voksengjøringsprosess. For dem kan krisesenteret være et nødvendig sted å bo i en akutt fase, men de bør raskt få et tilbud med tettere psykososial oppfølging.

Sentrene har noe ulike tilnærminger til sikkerhet. Noen går langt i å mene at «tvangsekteskapgruppa» *generelt* er mer trusselutsatt enn andre kvinner. Andre ser ut til å være *så* skeptisk til å gjøre denne gruppa til noe forskjellig fra andre beboere, at de nærmest benekter *enhver* forskjell. Begge posisjoner risikerer å komme i konflikt med målsettingen om individuell vurdering. Vi vil anbefale at sikkerhet i størst mulig grad vurderes og håndteres individuelt. Samtidig bør det vurderes om det er nødvendig å styrke den fysiske sikkerheten på enkelte sentre, med sikte på å møte behovet til særlig trusselutsatte kvinner.

Bokollektivet

Det første Bokollektivet for unge minoritetskvinner ble drevet av Oslo Krisesenter i perioden 2000-2004. Begrenset finansiering gjorde det umulig å virkeliggjøre ambisjonen om å være et miljøterapeutisk tiltak. Stedet var likevel et unikt tilbud til en særlig sårbar gruppe.

Det nye Bokollektivet startet opp høsten 2007. Budsjettmessig forankring i Oslo Krisesenters ordinære drift tillater langsiktighet, noe som er svært positivt. Rapporten konkluderer med at det nye kollektivet er kommet godt i gang med driften. Bokollektivet er et viktig tilbud til unge minoritetskvinner i en sårbar livssituasjon etter brudd med familie og/eller partner. Felles for beboerne er at de har relativt store praktiske og emosjonelle oppfølgingsbehov. Vi er enige i at målgruppen skal defineres bredt, men mener det kan være behov for visse retningslinjer i den grad man må prioritere mellom søkere.

Det er en styrke at medarbeiderne har sosialfaglig utdanning. De ansatte har allerede kommet langt i å utvikle en metodisk tilnærming som baseres på faglig kompetanse og praksiserfaringer, samt samarbeid med andre fagmiljøer. Kollektivets sikkerhetshåndtering bygger på et nært samarbeid med politiet og ser ut til å fungere godt. Vi anbefaler at man jobber bevisst med å bygge egen kompetanse rundt sikkerhetstenkning, sammen med kvinnene og politiet. I den grad kollektivet vurderes som uaktuelt for kvinner som har spesielt store sikkerhetsbehov, mener vi at dette ikke taler imot det eksisterende Bokollektivet. Snarere tilsier det at man må etablere flere botilbud med varierende sikkerhetsnivå.

Vi er enig med kollektivets ansatte i at de ikke skal ha en meglerrolle. Vi vil også støtte dem på at de bør ha metoder for hvordan de kan hjelpe kvinner

som ønsker kontakt med familien sin, både i forhold til å vurdere sikkerhet og eventuelt trekke inn andre instanser.

Bokollektivet representerer et unikt fagmiljø i Norge. Arbeidet bør dokumenteres og formidles. På sikt bør det vurderes å utnytte stabens kompetanse til målrettet veiledning og opplæringsformål, gitt at det tilføres ressurser.

Kriseboligene

Det fins i alt ti kriseboliger fordelt på fire kommuner i Norge. Boligene forvaltes av kommunene, mens Husbanken finansierer tomgangsutgifter. Oslo Røde Kors og SEIF bestemmer hvem som skal ha tilgang til boligene, og SEIF har driftsansvar i én kommune.

Kriseleilighetene kan fungere godt for de som ikke har altfor store sikkerhetsbehov, og som i det daglige klarer seg på egenhånd. Sikkerhetsnivået bør defineres nærmere, og det bør avklares hvorvidt det skal stilles krav til den enkelte beboere med henblikk på å holde adressen hemmelig. Sikkerhetshensyn må veies opp mot beboers behov for å bygge sosialt nettverk og leve et mest mulig normalt liv. De mest sårbare bør nok ikke bo i krisebolig, men man kan tenke seg ulike former for oppfølgingspakker som knyttes til denne boformen.

Flere av de unge som bor i krisebolig har behov for oppfølging. I dagens situasjon er det særlig SEIF, men også Oslo Røde Kors som står for dette arbeidet. Vi har ikke hatt mulighet til å vurdere omfang og kvalitet på dette. Men slik organisasjonene og de kommunalt ansatte beskriver situasjonen, kan det synes som om SEIFs brukere får mer oppfølging enn de som får hjelp fra Oslo Røde Kors. Dette skyldes at kommunene ikke tar det ansvaret de har for denne gruppen utsatte mennesker, og som forutsettes i Oslo Røde Kors' mandat.

Kriseboligene er et tilbud som i stor grad er drevet fram av to frivillige organisasjoner. De ansvarlige offentlige etater har basert seg på at organisasjonene tar mesteparten av jobben, inkludert beslutninger om inntak og dimensjonering av tilbudet. Slik sett er dette et tilbud som finansieres av det offentlige og styres av frivillige. Denne arbeidsdelingen har en historisk begrunnelse. Vi mener det er på tide å overføre det reelle og helhetlige ansvaret for kriseboligene til én eller flere offentlige instanser. Både frivillige og offentlige instanser kan hjelpe unge å søke plass, men inntaket bør besluttes og koordineres av det offentlige, på grunnlag av noen enkle kriterier. Generelt er det behov for noe mer formalisering, inkludert rapporteringsrutiner, men man bør lytte til SEIFs advarsler om tungvint byråkrati. Det er viktig å utvikle en smidig modell som fungerer i akutte situasjoner.

Overordnede funn og anbefalinger

Flertallet i botilbudets målgruppe er unge, mellom 18-25 år. De fleste er heterofile kvinner. Et differensiert bilde av målgruppen er nødvendig for at tiltak og tilbud skal bli treffsikre. Det bør satses særlig på bo- og oppfølgingstiltak som er utviklet for å møte de komplekse behovene til de yngste og mest utsatte unge.

Studien bekrefter at det stadig er spesielt vanskelig å finne akutt bosted til unge menn. Dette knyttes særlig til at krisesentrene ikke tar imot menn, og at kriseleilighetene ikke alltid er tilgjengelige. Generelt er det et problem at tvangsekteskap anses kun som et problem for jenter og kvinner. Et økende fokus på gutters spesifikke problemer vil medføre større etterspørsel. Blant annet forventes det mer oppmerksomhet på rollen som bror, og homofile menn som bryter med familien vil utgjøre en økende andel av botilbudets brukere. Også tilbudet til par som vil bo sammen er dårligere enn for kvinner som vil bo for seg selv, noe som tilsier at man bygger opp et differensiert tilbud. Det er imidlertid grunn til å gjøre et visst skille mellom ektepar og kjærestepar. Studien viser at det blant annet av sikkerhetshensyn ikke er selvsagt at et ungt kjærestepar bør bo sammen i den første tiden etter et brudd med familien.

Sikkerhet bør i større grad bli et tema for debatt, erfaringsutveksling og metodeutvikling på tvers av de involverte aktører. Rapporten viser både tendenser til bagatellisering og til overdramatisering. Det bør tilstrebes større grad av presisjon og profesjonalitet i omtalen og håndteringen av sikkerhetsmessige forhold, med særlig vekt på trusselvurderinger. Politiet har en viktig oppgave i å informere om sin rolle og arbeidsmåter, med sikte på å bygge opp tillit – både blant de unge selv og deres hjelpere. Så lenge noen unge fraber seg hjelp fra politiet, er det viktig at politiet bidrar til å styrke andre hjelpers kompetanse på trusselvurderinger.

Bo- og støttetilbudet bør styrkes og utvides i volum. Man bør både opprette flere plasser og tenke sambruk med andre grupper. I tillegg må det ordinære tilbudet til unge i en vanskelig livssituasjon tilpasses denne målgruppen. Bo- og støttetilbudet bør inngå i en «vev» av tiltak som ivaretar ulike behov hos ulike personer og i ulike faser, og der tiltakene virker i sammenheng. Dette innebærer ulike typer boliger, med ulik grad av sikkerhetstiltak, der det både er mulig å bo for seg selv, og sammen med eller i tilknytning til andre. Noen har behov for forsterket botiltak, der oppfølging og støtte gis i bolig. For andre kan det være aktuelt å bo ett sted, og få oppfølging et annet sted. Ulike boformer kan etter behov kobles sammen med individuelt tilpassede *oppfølgingspakker* som kan utformes, ivaretas og koordineres av ulike instanser. Koordineringsverktøyet *individuell plan* bør i større grad benyttes for denne gruppa.

Flere unge flytter flere ganger i løpet av et trusselforløp, noe som skaper stort behov for koordinering for å sikre at tiltakskjeder «henger sammen». På

den annen side, må ikke mangel på hjelp i nærmiljøet være det som tvinger den unge til å flytte.

Studien avdekker ulike syn på arbeidsdelingen mellom det offentlige hjelpeapparatet og frivillige organisasjoner når det gjelder hjelpen til unge som utsettes for tvangsekteskap. Kommunene har gått langt i å overlate ansvaret for kriseboligtilbudet til to frivillige organisasjoner. Dette er uheldig fordi det kan svekke likebehandlingsprinsipper og forhindre innsyn. Det største problemet er imidlertid at denne arbeidsdelingen har bidratt til at kommunene ikke bygger opp et eget apparat og kompetanse på å ta imot unge på flukt fra tvangsekteskap. Vi anbefaler derfor at kommunene i større grad tar et helhetlig ansvar for bo- og støttetilbudet. Særlig må det tas et krafttak i sosialtjenesten/NAV. Det er behov for mer kunnskap om hvordan sosialtjenesten selv ser på sin rolle, og vi anbefaler at myndighetene bidrar til å klargjøre hva som ligger i råd- og veiledningsplikten i denne type saker. En økt satsing i det offentlige vil *ikke* overflødiggjøre organisasjonenes hjelp og støtte til de unge.

Det anbefales at bo- og støttetilbudet utformes med følgende elementer:

- Krisesentrene
- Individuelle leiligheter med individuell oppfølging
- Leiligheter med særlige sikkerhetstiltak - sambruk
- Bokollektiv med tett oppfølging
- Samlokaliserte hybler med individuell oppfølging
- Oppfølgingspakker
- Obligatorisk «pakke» ved rettssak
- Styrking av det terapeutiske tilbudet

Innledning

Denne rapporten skal handle om bo- og støttetilbudet til ungdom over 18 år som utsettes for eller trues med tvangsekteskap. Behovet for boliger til unge som bryter med familien, har vært et sentralt anliggende så lenge tvangsekteskap har stått på den politiske dagsorden:

Handlingsplan mot tvangsekteskap (1998-2001):

Tiltak 5.5 Barne- og familiedepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet vil utrede hvordan botilbud til ungdom som utsettes for tvangsekteskap og må bryte med familien for en kortere eller lengre periode kan sikres, samtidig som de unge blir ivaretatt sosialt og psykologisk.

Fornytt innsats mot tvangsekteskap våren 2002 (30 nye tiltak):

Tiltak 3 Regjeringen vil i dialog med kommunene vurdere mulige alternativer for å avhjelpe boligsituasjonen for ungdom som utsettes for tvangsekteskap.

Handlingsplan mot tvangsekteskap (2008-2011):

Tiltak 26 Utrede kvaliteten i dagens bo- og behandlingstilbud. Det skal utredes hvordan unge over 18 år som bryter med familien kan sikres et tilpasset botilbud som ivaretar sikkerhet, sosiale og psykologiske behov. Herunder skal det utredes om ungdom i dagens kriseboliger får tilstrekkelig oppfølging. Det skal videre utredes om tildeling og disponering av kriseboligene skal flyttes fra de frivillige organisasjonene til en offentlig instans.

Tiltak 27 Etablere ytterligere botilbud for unge over 18 år. Det skal etableres minimum 20 nye bo- og behandlingsplasser til ungdom over 18 år. Herunder skal det etableres tilpassede botilbud for gutter og unge par.

Oppdraget

Som vi ser, er bakgrunnen for vårt oppdrag å finne i Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008-2011, tiltak 26.¹ Barne- og likestillingsdepartementet ønsket en utredning og evaluering av det eksisterende bo- og støttetilbudet til ungdom over 18 år som utsettes for eller trues med tvangsekteskap. Tilbudet er mer spesifikt definert som kritesentrene, et bokollektiv drevet av Oslo Kritesenter og noen kriseboliger som støttes økonomisk av Husbanken. Fokus skulle være på organisering, innhold og kvalitet i de tre boligtypene, med sikte på forbedringer og utvidelse av botilbudet som helhet. Innen denne rammen var oppdragsgiver særlig opptatt av hvordan sikkerheten er ivaretatt i boligene, hva slags oppfølging brukerne får mens de bor i boligen og etter at de flytter ut, samt hvordan dette oppfølgingsarbeidet er organisert (arbeidsdeling og samarbeid).

Vi ble også bedt om å dokumentere prosessen rundt opprettelsen av kriseboligene og bokollektivene. Videre skulle vi utrede hvorvidt tildeling og disponering av kriseboligene bør flyttes fra to frivillige organisasjoner, SEIF og Oslo Røde Kors, til en offentlig instans. Man ønsket å få belyst hvordan botilbudene samsvarer med behovene til de ulike brukergruppene, herunder unge kvinner, par og unge menn. Utredningen skulle danne grunnlag for en styrking av botilbudet, i henhold til tiltak 27 i handlingsplanen (se over). Departementet har bedt om anbefalinger når det gjelder hvilke former for nye bo- og behandlingsplasser som vil være mest hensiktsmessig å opprette og hvordan tilbudene kan legges best mulig til rette for brukerne.

Prosjektet er gjennomført i perioden oktober 2007-februar 2008. Innen den korte tidsrammen har det vært nødvendig å gjøre prioriteringer. For det første har vi valgt å fokusere særlig på kriseboligene, fordi dette tilbudet er opprettet spesielt for målgruppen og ikke tidligere dokumentert. En annen mer ufrivillig avgrensning skyldes manglende tilgang til informanter. Intensjonen var å intervju flest mulig av nåværende og tidligere brukere av botilbudet. Dette viste seg vanskelig, av årsaker som vi kommer tilbake til. Vi har dermed ikke kunnet evaluere botilbudet og oppfølgingen sett fra brukernes ståsted.

1. http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Planer/2007/Handlingsplan_mot_tvangsekteskap_2007.pdf

Metode og datakilder

Av tidshensyn har vi valgt å prioritere muntlige kilder framfor skriftlige. Vi har altså ikke brukt tid på å studere arkivmateriale fra de ulike aktørene. Ett unntak er Husbanken Øst der vi har gått gjennom alt materiale.²

Vi har til sammen snakket med om lag 50 personer. I en del tilfeller dreier det seg om korte telefonsamtaler, mens hovedvekten ligger på lengre intervjuer enten på telefon eller ansikt til ansikt.

Vi har intervjuet representanter for de involverte departementene og Husbanken, inkludert regionkontor. I kommunene har vi intervjuet informanter fra ulike etater som er ansvarlig for eller har befatning med kriseileilighetene. Videre har vi intervjuet lederne for Krisesentersekretariatet og Krisesenterforbundet, representanter for 12 krisesentre samt ansatte ved det «gamle» og «nye» Bokollektivet. Krisesentrene ble valgt ut på to måter. Dels ville vi ha med de største og mest sentrale byene, dels fikk vi hjelp fra de to paraplyorganisasjonene til å identifisere sentre som har hatt en viss erfaring med tvangssekteskap. Vi har intervjuet tidligere og nåværende ansatte i Oslo Røde Kors, særlig om deres rolle i forhold til kriseboligene. I tillegg kommer samtaler med enkelte andre ressurspersoner, fra bl.a. Kompetanseteam mot tvangssekteskap, og noen instanser i hjelpen til ofre for menneskehandel. Endelig har vi intervjuet flere polititjenestefolk i de aktuelle politidistriktene om hva slags befatning politiet har med kriseileilighetene, men også om politiets rolle i forhold til målgruppen mer generelt.

Når det gjelder Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF), lot det seg ikke gjøre å intervju avdelingslederne i regionene, slik vi opprinnelig ønsket. Vi har derfor kun intervjuet SEIFs leder. Intervjuet hadde begrenset informasjonsverdi fordi informanten valgte å svare summarisk på de fleste spørsmål. Samtlige spørsmål om sikkerhet og politiets rolle, ble stående ubesvart. Begrunnelsen var at disse temaene var dekket i en evaluering som SEIF selv har initiert. Vår innsikt i SEIFs virksomhet og kompetanse, begrenses dermed primært til skriftlige kilder og data fra andre informanter. Dette er beklagelig siden organisasjonen både av SEIF selv og andre, upekes som en hovedaktør blant de instanser som har en rolle i dagens bo- og støttetilbud.

I tillegg har vi intervjuet fire unge kvinner og én mann som har brutt med familien og fått hjelp til ny bolig. Som nevnt ønsket vi å intervju flest mulig beboere ved kriseboligene, Bokollektivet og krisesentrene. Det viste seg imidlertid vanskelig å rekruttere slike informanter på den korte tiden vi hadde til rådighet. For krisesentrenes del henger dette sammen med at de ikke har så mange beboere i denne kategorien, og at de ikke opprettholder kontakt med utflyttede kvinner. Bokollektivets ansatte forespurte sine nåværende beboere,

2. Som det vil framgå senere har Husbanken Øst de seneste årene vært ansvarlig for koordineringen av kriseboligprosjektet i Husbanken.

men kun én sa seg villig til å snakke med oss. Oslo Røde Kors formidlet vårt brev til flere av sine brukere, og to sa ja til intervju, hvorav ett ikke ble noe av. Tre informanter er rekruttert via eget nettverk. Vi fikk ingen informanter via SEIF, som er den organisasjonen som har kontakt med flest unge som har brutt med familien. Begrunnelsen var at SEIF som nevnt hadde satt i gang en egen evaluering der deres brukere ble intervjuet.³

Vi har altså ikke tilstrekkelig materiale for å vurdere målgruppens erfaringer med botilbudet, men de fem intervjuene har bidratt til å underbygge og illustrere flere av de aspektene våre øvrige informanter tar opp. Dataene er for det meste brukt indirekte.

Forskningsetiske hensyn

Før vi kommenterer de tradisjonelle forskningsetiske sidene av prosjektet, skal vi opplyse om at hensynet til boligens sikkerhet har hatt visse konsekvenser for rapportens utforming. Vi har på prinsipielt grunnlag ment at det er myndighetenes ansvar å vurdere hvor mye informasjon om boligene som skal være offentlig tilgjengelig. Det er derfor vår oppdragsgiver som har gitt retningslinjer for anonymisering av boligens lokalisering.

Tema for denne undersøkelsen berører et avgrenset sosialt felt der mange av aktørene kjenner til hverandre. Vi baserer oss på utsagn fra personer som til dels beskriver og vurderer virkeligheten forskjellig. Vi har også hatt tilgang til et skriftlig materiale der store deler er unntatt offentlighet.⁴ Flere av temaene i studien er kontroversielle.

Til sammen gir dette oss noen utfordringer når det gjelder å gjøre avveininger mellom krav til dokumentasjon og underbygging av vår analyse på den ene side og hensynet til enkeltinformanters anonymitet på den andre. Som forskere er vi forpliktet til å gjøre det vi kan for at enkeltpersoner ikke skal kunne gjenkjennes. Det betyr at vi flere steder ikke kan belegge våre funn i så stor grad som vi kunne ønske. På den annen side går det en grense for anonymisering. Det har for eksempel ingen mening å anonymisere en kommune eller organisasjon, når det er disse aktørenes virksomhet som evalueres. For den som kjenner til hvem som jobber i disse instansene med disse temaene, vil det noen ganger la seg gjøre å identifisere informantene. Vi har av slike grunner avstått fra å bruke en del detaljer og sitater. I noen få tilfeller har vi konfiserert direkte med informantene om sitatbruk.

3. Evalueringen utføres av forskere ved Institutt for Kriminologi og retts sosiologi og er finansiert med midler fra Barne- og likestillingsdepartementet etter søknad fra SEIF.

4. Dette skyldes primært hensynet til boligens sikkerhet.

Prosjektet er innmeldt til personvernombudet for forskning (Norsk Samfunnsvitenskaplig Datatjeneste) i henhold til vanlige prosedyrer. Dette innebærer at NSD har godkjent intervjuguide og informasjonsbrev til informantene.

Hvordan avgrense «tvangsekteskap»

Denne studien skal handle om bo- og støttetilbudet til unge menn og kvinner over 18 år som utsettes for eller trues med tvangsekteskap. Dette er en tungvint formulering, og vi kommer rett som det er til å kalle dem «målgruppen». Men hvordan avgrenser vi denne gruppen?

Dette er et viktig spørsmål i en tid der myndighetene har utarbeidet en omfattende handlingsplan og bevilget betydelige summer til arbeidet mot tvangsekteskap. Litt forenklet kan vi si at det å tilhøre «de tvangsekteskapsutsatte» gir inngangsbillett til en del hjelpetiltak, som andre ikke får del i. Et konkret eksempel er de kriseboligene som vi ser nærmere på i denne rapporten. Disse er opprettet til bruk for «ungdom som kommer i konflikt med sin familie pga tvangsekteskap eller risiko for å bli utsatt for det».⁵ Hva da med en kvinne som har giftet seg frivillig, men som når hun vil ut av ekteskapet blir truet med at svigerfamilien skal drepe henne? Hvis hun bestemmer seg for å flykte fra mannen og familien, kan hun da få bo i en kriseleilighet? Hva er inngangsbilletten?

Vi tror begrepet «tvangsekteskap» kan komme til å skjære virkeligheten til på en snever måte. Når det gjelder bolig- og oppfølgingstilbudet, kan det være hensiktsmessig å definere målgruppen som «kvinner, menn og par over 18 år som har brutt med familien og som risikerer alvorlige sanksjoner, i form av fysisk vold, trusler om vold eller sterkt psykisk press».

I rapporten «Tvangsekteskapsaker i hjelpeapparatet. Omfang og utfordringer» (Bredal og Skjerven 2007) defineres denne problematikken nærmere. Det handler om unge mennesker som utsettes for psykisk og/eller fysisk vold eller trusler om vold fra sin egen biologiske familie/slekt eller fra partners familie/slekt, samt noen ganger også fra et bredere sosialt nettverk som støtter familien. Årsaken er at personen har gjort noe eller fryktes å komme til å gjøre noe som skader familien/slektas sosiale omdømme (ære). Dette «noe» handler ofte om å gå imot sin families beslutninger og prioriteringer, særlig når det gjelder partnervalg og seksuell ærbarhet. Noen rømmer fra et konkret planlagt tvangsekteskap, mens andre gjør opprør mot begrensninger og krenkelser som familien iverksetter for å forebygge at datteren kan bli mistenkt for å være en «dårlig jente». Uansett innebærer bruddet ofte at de unge står helt uten nettverk, de blir forsøkt lokket og presset hjem igjen, og de risikerer fysiske sank-

5. Fra brosjyren «Boligtilbud i en krisesituasjon» fra Husbanken.

sjoner fra familien. I en del andre land, deriblant Sverige, har denne problematikken fått betegnelsen æresrelatert vold.⁶

Fra mediene kjenner vi til æresdrap som den ultimate handling som iverksettes for å gjenopprette ære, men andre former for fysisk vold, tvunget utsendelse av landet, eller tvang til selvdrap er også aktuelle sanksjoner. En utbredt oppfatning er, som vi skal se, at det brukerne av botilbudet har felles, er at de er på flukt fra en familie og slekt som kan gjøre dem fysisk vondt. Trusselvurdering og sikkerhetstiltak er derfor et sentralt anliggende i denne rapporten. Fra litteraturen om æresrelatert vold vet vi imidlertid at noen familier snarere påfører sine «ulydige» barn en sosial død. Eller som Bremer et.al. formulerer det: «I hederskulturer handlar det dock inte alltid om liv och död. Det kan också handla om avståndstagande, utfrysning, uteslutning ur familjegemenskapen och andra typer av förtryck som kan göra livet outhärdligt för tonåringen». (Bremer et al. 2006:25) Også unge som er utstøtt fra sine familier uten å være truet fysisk kan ha behov for bolig, og ikke minst støtte til å håndtere sin nye livssituasjon.

Noen ord om målgruppen

Hva vet vi så om de unge mennene og kvinnene som boligtilbudet er rettet mot? Hvem er de, og hvordan kommer de i kontakt med hjelpeapparatet? Vi har ikke hatt mulighet til å gjøre en helhetlig kartlegging av botilbudets brukere i dette prosjektet. I kapittel 4 gjør vi rede for kjønn og alder på brukerne av kriseboligene så langt vi har kunnet bringe dette på det rene. For å innledningsvis få et visst inntrykk av hvordan målgruppen for botilbudet ser ut, skal vi her gi noen bakgrunnsopplysninger om de personene som søker hjelp hos Oslo Røde Kors⁷, SEIF og Kompetanseteam mot tvangsekteskap. Det dreier seg om en enkel statistikk over de sakene som disse instansene hadde i 2006 som ble utarbeidet i forbindelse med studien «Tvangsekteskapsaker i hjelpeapparatet. Omgang og utfordringer» (Bredal og Skjerven 2007). Siden disse instansene per i dag er hovedaktører når det gjelder hjelp i forbindelse med tvangsekteskap, antar vi at statistikken gir et representativt bilde av målgruppen på noen enkle variabler, som kjønn, alder og landbakgrunn. Samtidig er de tre instansene hovedinngangsport til botilbudet, i hvert fall når det gjelder kriseboligene og bokollektivet. Det er derfor interessant å se hvordan SEIF, Oslo Røde Kors og Kompetanseteamet får befatning med sine saker.

6. Se Bredal og Skjerven for en diskusjon av begrepet.

7. Røde Kors-telefon om tvangsekteskap.

Materialet som ble gjennomgått for 2006 besto av til sammen 350 saker, som berørte 386 personer.⁸ Pakistan og Irak pekte seg ut som de klart vanligste landbakgrunnene hos samtlige instanser, og det store flertallet av saker gjaldt jenter/kvinner. Også en del menn søkte hjelp, men primært i følge med en kvinnelig kjæreste. Noen svært få kvinner og menn oppga at familien utsatte dem for vold og tvang på grunn av deres seksuelle legning. Samtlige instanser har saker som involverer personer under og over 18 år. Hvis vi bare ser på saker som berører myndige personer, og finner vi at langt de fleste av disse var 25 eller yngre. Hele 90 prosent av SEIFs brukere var i alderen 18-25 år, mens tilsvarende aldersgruppe utgjorde 86 og 72 prosent i henholdsvis Oslo Røde Kors og Kompetanseteamet saker.

Samtlige tre aktører får henvendelser fra et stort antall offentlige instanser, advokater og andre organisasjoner. SEIF skiller seg ut ved at et knapt flertall (53 prosent) av sakene initieres av den unge selv, en venn eller kjæreste. Det tilsvarende tallet er 35 prosent for Oslo Røde Kors og 13 prosent for Kompetanseteamet.⁹ Dette reflekterer at særlig Kompetanseteamet er definert som en andre- eller tredjelinjetjeneste, mens Oslo Røde Kors er i en mellomstilling ved at de primært skal være et rådgivningstiltak overfor det øvrige hjelpeapparatet, men i noen tilfeller jobber direkte overfor enkeltpersoner.¹⁰

Vi får med andre ord inntrykk av en målgruppe der de unge voksne i alderen 18-25 dominerer og der kvinner er i klart flertall. Vi har begrenset kunnskap om hvilke instanser den unge henvender seg til først, men SEIF ser ut til å være en viktig førsteinstans for flere.

Et grunnleggende syn på hjelpeapparatet

I Bredal og Skjerven (2007) argumenteres det for et syn på innretningen av myndighetenes arbeid mot tvangsekteskap som også ligger til grunn for denne rapporten. Dette er et syn som mange deler, men som ikke er ukontroversielt. Det virker derfor fornuftig å gjøre kort rede for dette perspektivet.¹¹

8. Kartleggingen tok utgangspunkt i den enheten som instansen selv opererer med som viktigste kategori i egen statistikk, og avgrensningen av denne enheten («sak») varierer mellom instansene. Dette skyldes primært at instansene har forskjellige roller og arbeidsmåter, og dermed også forskjellig grunnlag for registrering. I praksis betyr dette at det i Kompetanseteamets og Oslo Røde Kors' tilfelle, kan tenkes at to saker gjelder én og samme person. Se Bredal og Skjerven 2007 for nærmere forklaring.

9. Disse tallene gjelder for alle saker, inkludert de som gjelder personer under 18 år. Vi har ikke hatt mulighet for å se spesielt på de over 18, men antar at andelen som tar kontakt direkte ligger høyere i denne gruppa generelt.

10. For mer informasjon om de to organisasjonenes arbeidsmåter, se kapittel 4.

11. Se også Bredal 2007.

Tvangsekteskap har altfor lenge vært et tema for spesielt interesserte og spesielle tiltak, et tema som i hovedsak håndteres på siden av det offentlige, ordinære hjelpeapparatet. Feltet har vært dominert av prosjektbaserte, ad hoc tiltak i regi av ikke-statlige organisasjoner, med minimale ressurser. Dette er uholdbart fordi det i realiteten betyr at en rekke enkeltpersoner og familier ikke får samme adgang som andre til de ressurser, tiltak og kompetanse som fins i det ordinære hjelpeapparatet. Det må derfor gjøres et helhetlig grep som sikrer en gjennomgående og bærekraftig satsing i det ordinære systemet, nasjonalt, regionalt og lokalt. Kampen mot tvangsekteskap, kontroll av jenters seksualitet og æresrelatert vold kan kreve spesielle tiltak og kompetanse, men hovedinnsatsen må forankres i offentlige tiltakskjeder. Til en slik satsing hører systematisk kompetansebygging, standardiserte retningslinjer og metodeverktøy, samt tilføring av ressurser innen politi, barnevern, sosial- og helsetjeneste.

Det arbeidet som nå er i gang hadde ikke vært mulig uten frivillige organisasjoner og personers sterke engasjement og innsats. Deres kompetanse og arbeid er fortsatt uvurderlig og helt nødvendig. En omlegging mot større ansvarstagen og satsing i det offentlige, vil ikke overflødiggjøre organisasjonene. Tvert imot har vi i Norge en lang og god tradisjon for samvirke mellom offentlige og frivillige aktører, som også må gjelde på dette feltet.

Så vil vi legge til noen ord om de utfordringer som oppstår hvis dette synet blir virkeliggjort, noe vi allerede ser flere tegn på. I og med den nye handlingsplanen fra 2007, er det flere prosesser på gang for å få på plass en mer helhetlig innsats. Dette innebærer både at flere aktører skal jobbe med tvangsekteskap på sine felt, og at nye aktører kommer på banen. Sett fra ovennevnte ståsted er dette gledelig, men det har noen potensielle omkostninger. For det første kan man risikere at opparbeidet kompetanse går tapt, ved at nye aktører skyver bort «gamle». Dette er det verste som kan skje. For det andre kan man risikere at «mange kokker gir mye søl». Behovet for koordinering, arbeidsdeling og oversikt blir stort. Dette er noe av det vi har tilstrebet å bidra til. For øvrig slutter vi oss til et hovedbudskap i den svenske boka «Ungdomar och hedersrelaterat våld», der det i forordet slås fast:

Vår utgangspunkt er att den offentliga vården ska anpassas efter dessa unga människors behov av stöd och behandling. De växer upp i det svenska samhället och de har rätt att bemötas med kunskap och insikt om den problematik som de lever med. De ska inte hänvisas till tillfälliga specialprojekt för invandrare utan kunna få den hjälp de behöver där de befinner sig och där kunskapen om ungdomar och deras utveckling och olika behov av stöd och hjälp skal finnas – i skolan, på ungdomsmottagningarna inom socialtjänsten och barn- och

ungdomspsykiatrin. De här ungdomarna är inga främmande fåglar i vårt samhälle, de er *våra* ungdomar som bor i Sverige. (Bremer et.al. 2006:10)¹²

Om rapporten

Kapittel 2 og 3 handler om henholdsvis krisesentrene generelt og Oslo Krisesenters bokollektiv spesielt. Fokus er på hvordan krisesentrene og Bokollektivet selv presenterer og vurderer sitt tilbud til gruppen, hvilke utfordringer de står overfor, samt våre kommentarer og vurderinger. I kapittel 4 om kriseleilighetene, er strukturen noe annerledes. Her er hensikten å få fram hvordan ordningen var ment å fungere, hvordan den fungerer i dag, og hvordan den vurderes av ulike aktører. Vi går grundigere til verks, og vi har et langt mer sammensatt kildegrunnlag. Kapittel 5 fokuserer på noen overordnede temaer, som målgruppens differensierte behov og sikkerhetsarbeid. Her fletter vi sammen tråder fra de foregående kapitlene med noen nye momenter fra data-materialet. Vi ser dessuten på andre eksisterende botilbud for utsatte grupper, er så vidt innom paralleller til «menneskehandelsfeltet» og en kort orientering om Sverige botilbud til unge som utsettes for æresrelatert vold. I kapittel 6 har vi samlet en del anbefalinger.

12. Forordet er undertegnet Cecilia Modig, sjef for svenske Redd Barnas Centrum för barn och ungdom i kris. Boka er skrevet av en psykolog, en psykiater og en sosionom med bakgrunn i erfaringene fra Redd Barnas spesielle «mottagning» for ungdom som utsettes for æresrelatert vold.

Krisesentrene

I hvilken grad er krisesentrene et relevant tilbud til unge kvinner som trues med tvangsekteskap? Hva slags tilbud får disse kvinnene, og hvilke utfordringer står krisesentrene overfor i møte med denne gruppen? Her skal vi primært se på hvilke svar krisesentermedarbeidere selv gir på disse spørsmålene, med noen kommentarer fra oss. Først ser vi kort på det vi vet om hvor mange fra målgruppen som bor på krisesentrene.

Tvangsekteskapsutsatte på krisesentrene

44 av 1834 beboere ved krisesentrene i 2006 oppga tvangsekteskap som hovedårsak til oppholdet (Kleven og Lien 2007.¹³ Dette utgjør 4 prosent av alle beboere som hadde utenlandsk opprinnelse (1023 kvinner). I forhold til øvrige beboere representerer altså de tvangsekteskapsutsatte en svært liten gruppe for krisesentrene, og de fleste sentre har ikke hatt denne type beboere i det hele tatt. Vi fikk oppgitt at 12 sentre hadde hatt beboere fra målgruppen de siste årene. Av disse har de aller fleste kun hatt noen få, mens en håndfull sentre har hatt et betydelig antall kvinner boende. Det kan se ut som om dette skyldes at de regnes som spesielt egnede sentre, enten fordi de på grunn av beliggenhet oppleves som spesielt trygge for trusselutsatte kvinner, eller på grunn av kompetanse. På den annen side har vi snakket med ett senter som har valgt å ikke ta imot tvangsekteskapsutsatte kvinner i det hele tatt. Begrunnelsen var at senteret mente de ikke var et trygt sted på grunn av høy innvandrerandel i kommunen. Lederen for et annet senter oppga at de henviser tvangsekteskapsaker til SEIF som har lokalavdeling i nærheten. Det hender at dette senteret har beboere fra målgruppen, men det er alltid SEIF som følger dem opp. Eller som vår informant sier: «Det kan tenkes at jentene er innom her, men da er det bare som transit, fordi SEIF 'jobber saken'».

13. Totalt bodde det 1 899 kvinner på sentrene, men 43 av disse hadde ikke oppgitt årsak til henvendelsen.

«Vold er vold»

Men jeg merker jeg har problemer med å svare på spørsmålene dine. Det er så vanskelig å skille denne gruppen fra de andre kvinnene her. De er så like. Det eneste som skiller dem må være alder. Problematikken og utfordringene blir det samme. Også det praktiske er ganske likt: Å forlenge oppholdstillatelse, tilgang til voldsalarm, sosialkontor, advokater og så videre.

For denne og flere andre av de krisesentermedarbeiderne vi har intervjuet er det viktig å framheve at vold er overskriften i all tvangsekteskapsproblematikk. Flere opplever at andre aktører i samfunnet har en tendens til å kun fokusere på de kulturelle særegenhetene ved tvangsekteskap. Dette oppleves som problematisk, da volden – som kan være både psykisk og fysisk – kommer i skyggen. Krisesentrene skal være et sted for kvinner som trenger beskyttelse og hjelp, uavhengig av etnisitet og hudfarge. Disse informantene mener altså at krisesentrene har en styrke som skiller dem fra det øvrige hjelpeapparatet: De lar seg ikke avlede av «det kulturelle». Voldskompetansen er også deres begrunnelse for at målgruppen passer inn på krisesenteret, og at de mener at de møter mange av målgruppens behov. Spesielt trekker man fram kvinnens behov for trygghet og beskyttelse, men også hjelp til krisebehandling og praktisk bistand. Her siterer vi tre informanter:

Krisesenteret er stedet for denne gruppen, i den betydning at det er et «soft spot to land», for å være litt doktor Phil. Vi kan kriser og traumer. Vi er gode på å roe ned situasjonen, og så kan de flytte inn i en krisebolig.

De passer inn. Dette er kvinner som er utsatt for psykisk og fysisk mishandling. Det spiller ingen rolle hvilken hudfarge du har. Vold er vold. Men denne gruppa krever litt mer ressurser.

Når det toppe seg, står disse menneskene helt alene og må ta alle konsekvensene selv. Hadde dette vært norske unger, så ville samfunnet sett det på en annen måte. Vi kaller det kulturforskjeller, og ser ikke volden og misbruket.

Flere av våre informanter understreker at de ikke bruker andre strategier overfor denne målgruppen, men møter deres behov med eksisterende verktøy og tiltak. Hjelperne overfører mye av sin kompetanse på partnervold til grupper som er utsatt for vold fra andre enn partner.

... men noe er spesielt?

Til tross for betydelige fellestrekk med andre beboere og individuell variasjon, er det noen temaer som informantene særlig assosierer med «tvangsek-

teskapsgruppa». For det første er disse kvinnene som oftest utsatt for vold og kontroll fra flere personer. For det andre er det ofte ikke en partner eller ektefelle som står bak volden, eller det er flere enn ektefellen. Ofte flykter kvinnen fra sin egen biologiske familie, mens andre ganger er det en kombinasjon av ektefelle og svigerfamilie, eventuelt egen familie i tillegg. For flere av krisesentermedarbeiderne kan det synes som om «tvangsekteskap» er stikkord også for de tilfeller der en kvinne blir utsatt for sanksjoner når hun ønsker seg *ut av* et ekteskap, uavhengig av om ekteskapet ble inngått frivillig eller ikke. Dette er i tråd med vår forståelse av at «tvangsekteskap» ofte blir overskrift for et bredere problemfelt, herunder tvang til å bli i et ekteskap. Videre er vårt inntrykk at informantene ikke alltid skiller mellom kvinner som er oppvokst i Norge og de som relativt nylig har kommet hit som ektefeller i et arrangert ekteskap.

Flere av informantene framhever kvinnenes ensomhet som et fellestrekk. For de fleste innebærer bruddet at de har lite eller ingen kontakt med familie og venner:

I denne gruppa er ensomheten enorm. Det tror jeg gjelder minoritetskvinnene generelt, men spesielt for de tvangsekteskapsutsatte. De mister hele sitt nettverk og blir veldig alene.

Krisesentrene oppfatter at denne målgruppen sliter spesielt med spiseproblemer og selvskading. Når det gjelder traumer og psykisk helse ellers, har de mye til felles med de øvrige beboerne på krisesenteret; de har søvnproblemer og lite struktur på hverdagen.

Et annet gjennomgående tema er at kvinnene er svært unge, og at de har spesielt store hjelpebehov. Dette er noe mange er opptatt av, men de beskriver og fortolker det forskjellig. Det varierer også om informanten snakker om de tvangsekteskapsutsatte generelt, eller kun deler av denne gruppa. Vi skal bruke litt plass på å redegjøre for denne variasjonen, både fordi informantene her bidrar med viktig kunnskap om ulike behov i botilbudets målgruppe, og fordi måten krisesentermedarbeiderne snakker om disse behovene, vitner om noen utfordringer de og andre står overfor som hjelpere.

Mange av våre informanter er opptatt av det de omtaler som «uselvstendighet» hos kvinnene, her illustrert med sitater fra fire informanter:

Fellestrekket for denne gruppa er umodenhet. Selv de i 20-åra er mindre modne enn hva alderen skulle tilsi. 18-19 åringer er ofte på en 15-årings nivå. Da tenker jeg på helt praktiske ting som å ta ansvar for seg selv. De har aldri fått lov til å ta noen avgjørelser, alle andre har bestemt for dem. Gruppa er like sammensatt som andre voldsutsatte kvinner. Men det som er et fellestrekk i behova, er at de trenger en mor.

De er unge og umodne, men oppegående. De glir ikke så lett inn i bofellesskapet her. De er så mye på farten. Hvis du er 18 år, så har du ikke levd lenge. I tillegg har de levd i et tett familiefellskap. Her hos oss får de friheten til det å ikke ha det så tett, samtidig så er de engstelige for hva denne friheten innebærer. Noen av de har ikke den praktiske erfaringen man trenger for å gå i en butikk, å lage mat osv. Vi har også opplevd at mange ikke klarer å styre pengene sine, så når måneden er slutt så har de ikke noe igjen. (...) Dette er et tilbud for voksne mennesker som trenger et sted å bo, og hjelp til å bli selvstendige gjennom dialog.

Disse kvinnene har fått med seg lite av det «norske». De er skoletapere, lite selvstendige og har opplevd mye vold. Når de kommer hit og skal være norske, blir det ofte vulgært. Superkorte skjørt osv. De kan lite, helt ned til det praktiske. Det blir fort enten eller, helt utsvevende eller helt kontrollert. Dette er typisk for folk som opplever omsorgssvikt, og kan ikke knyttes til tvangsekteskapsproblematikk alene. De har ingenting å spille på. De er kjempesårbare, og blir derfor lett plukka opp og utnyttet. Dette er omsorgssviktjentene.

Vi har ikke noe tilstrekkelig tilbud for ungdom (...). Det er viktig å se at dette også handler om tenåringer i opposisjon, og generasjonsfenomener. Her på senteret har vi ingen ungdomsarbeider. Dette er jenter som har normale ungdomsproblemer og dette ivaretas ikke her. På krisesenteret har vi kontaktpersoner, men dette er liten oppfølging i forhold til disse jentenes behov. Hver hovedkontakt har fem kvinner, og det skal være et kortvarig tilbud. (...) Jeg synes det er problematisk at de over 18 år ses på som voksne. Mange her inne er langt fra voksne. Men vold er overskriften selv om de er tvangsekteskapsutsatte.

Umiddelbart kan man bli slått av en ganske massiv tale om «uselvstendighet», som står i kontrast til andre framstillinger av minoritetsjenter som opprørere og frihetskjemper. Ser vi nærmere etter, får vi et mer nyansert bilde. Noen påpeker at avhengighet er en generell utfordring i arbeidet med voldsutsatte. Flere kvinner som har levd i voldelige og undertrykkende relasjoner, trenger hjelp til å bygge opp selvbildet sitt, og til å stole på sin egen dømmekraft. Det er også snakk om ganske forskjellige former for (u)selvstendighet. Noen snakker om kvinner som mangler praktiske ferdigheter og kunnskaper, som det å lage mat, gjøre innkjøp eller styre egen økonomi. De trekker fram at enkelte kvinner har liten erfaring med å bruke det offentlige rom, for eksempel når det gjelder å bruke kollektivtransport. Et annet, beslektet «spor» gjelder manglende kunnskap om samfunnet, ulike stønadsordninger og rettigheter, samt eventuelt også norsk språk. Andre er mer opptatt av selvstendighet i utviklingspsykologisk forstand, det å ta egne valg, se og ta konsekvenser av valg. Flere snakker om de yngste kvinnenes sårbarhet i forhold til menn, at de lett kan bli utnyttet på grunn av manglende kompetanse på grensesetting.

Også når det gjelder forklaringsmåter er bildet komplekst. Én fortolkning legger vekt på alder, der ungdomstid generelt forbindes med uerfarenhet, sterke uttrykk og store svingninger mellom det å oppleve seg selv som barn og som voksen. Andre tolker kvinnenes atferd som en reaksjon på traumer og krise. Atter andre snakker om en sårbarhet som særlig gjelder jenter fra marginaliserte familier der foreldrene ikke har ivaretatt sin rolle, det som over kalles «omsorgssvikt-jenter». Andre vil legge vekt på at det dreier seg om kvinner som har levd et isolert liv i storfamilien, der de har blitt «elsket og vernet», og dermed gått glipp av kunnskap om samfunnet. Noen snakker primært om kvinner som nylig har kommet til Norge, mens andre ikke gjør noe skille. Som regel formidler den enkelte informant et sammensatt bilde, men vi ser at flere kobler det som oppleves som uselvtendighet til sosialisering og kulturell bakgrunn. Da tenker vi på det som gjerne formuleres slik: «De har aldri tatt ansvar eller valgt selv».

Her tematiserer krisesentermedarbeiderne noe som også andre informanter er opptatt av, og som vi tror er viktig å se nærmere på. Det handler om unge kvinner som er vokst opp i kontrollerende og beskyttende familier som ikke legger vekt på å stimulere sine barn til refleksjon og individuelle beslutninger. Vi vil imidlertid advare mot at stikkord som «umodenhet», «uselvtendighet» og «ute av stand til å velge» skal dominere bildet av unge kvinner som bryter ut av voldelige og undertrykkende familieforhold, av to grunner. For det første har disse begrepene en problematisk slagside. Det blir vanskelig å forstå at et menneske som ikke er i stand til å ta et eneste valg, faktisk har klart å bryte med familien sin. For det andre går det fram av vårt materiale at det som omtales som umodenhet ofte betyr mange ulike ting, og kan forklares på ulike måter. Vi ser at mange informanter er opptatt av å formidle denne kompleksiteten og vil oppfordre til å jobbe videre langs det sporet.

Når det er sagt, er det ingen tvil om at medarbeiderne ved krisesentrene opplever noen utfordringer i møte med deler av målgruppa. Flere opplever det som frustrerende, at disse kvinnenes store hjelpebehov passer dårlig med krisesentrenes selvhjelpsideologi. De framhever at de ikke ønsker seg en rolle som «mor» eller «barnepike», og at krisesentrenes tilbud forutsetter at beboerne i stor grad klarer seg selv. Kanskje kan nettopp den opplevde kontrasten til den voksne kvinnen som selvhjelpsideologien forutsetter, være medvirkende til at de unge tvangsekteskapsutsatte framstår som en gruppe. Vi skal derfor se litt mer på denne sentrale tradisjonen i norsk krisesenterbevegelse.

Krisesenterets tilbud og utfordringer

Krisesentrene er et midlertidig botilbud for kvinner som er utsatt for psykisk og fysisk vold. Det finnes i dag 51 krisesentre med ulik organisering. Utvik-

lingen de siste årene har gått mot flere fast ansatte og mer vekt på formell kompetanse, men det er stor variasjon. Felles er at sentrene gir et lavterskeltilbud til voldsutsatte kvinner med og uten barn som har akutt behov for et trygt sted å bo.

Også i faglig og ideologisk forstand er krisesentrene en sammensatt bevegelse. Et fellestrekk er dog at de tradisjonelt har basert seg på prinsippet om hjelp til selvhjelp, eller «empowerment» som her i Krisesentersekretariatets veileder «Hjelperens rolle i arbeidet med voldsutsatte kvinner og deres barn»:

Brukermedvirkning/empowerment. Kvinnene og barna er handlende aktører i eget liv, og de skal inkluderes i arbeidet med å finne løsninger og fatte beslutninger. Hjelperen er ansvarlig for at den voldsutsatte og hennes behov er i fokus. Dette forutsetter dialog mellom partene, og at kvinnen og hennes hjelper deler den virkelighetsforståelse som ligger til grunn for videre planlegging.

Krisesentermedarbeidere er opplært til å passe seg for å overstyre kvinner i krise. De skal støtte kvinnen i hennes egen prosess med å bryte ut av en voldelig relasjon, og ikke fordømme henne om hun går tilbake. Denne motstanden mot paternalisme sitter nok i ryggraden på mange. Vi tror dette er en viktig bakgrunn for å forstå de av våre informanter som sier at de ikke ønsker å påta seg rollen som «mor». Samtidig mener vi at nettopp krisesenterets ideologi om å se kvinner som handlende aktører i eget liv, tilsier en forsiktighet i omgangen med ord som umodenhet.

Selv om vi vil advare mot å gjøre for raske koblinger mellom det som framstår som uselvstendighet og kvinnens kulturelle bakgrunn, mener vi at krisesentrenes hjelp til selvhjelp kan måtte ta ulike former, avhengig av hva slags sosiale og kulturelle kontekst kvinnen kommer fra, og hvor gammel hun er. Vi skal ikke påta oss å skissere en alders- og kultursensitiv empowermentstrategi her, men vil henviser til Elin Skogøys «Veileder for arbeid med voldsutsatte minoritetskvinner» (2008). Skogøy peker blant annet på at mange minoritetskvinner vokser opp med sterkere vekt på familieorienterte verdier enn hva som gjelder for de fleste etnisk norske kvinnene. Hun tematiserer også selvhjelpsideoologien i et kulturelt perspektiv, med vekt på balansegangen mellom å være rådgiver og veileder:

Rådgiver eller veileder. Vi har sett at individualisme, selvstendighet og uavhengighet utgjør sentrale verdier i det norske samfunnet. Disse verdiene kommer direkte til uttrykk i hjelpeapparatets «hjelp til selvhjelps-ideologi», en ideologi som legger føringer på hvordan man tenker om hva bistand er og om rollen som hjelper. (...) Kulturforskjeller gjør det både mulig og nyttig for hjelperen å veksle mellom rollen som rådgiver/ekspert og veileder. Vi har sett at i faser eller enkeltsituasjoner – særlig knyttet til en akutt bruddfase – kan det være vanskelig for kvinnen å ha oversikt til å ta viktige beslutninger eller å ivareta sin egen sikkerhet. I slike situasjoner kan man som hjelper ta rollen som eks-

pert som gir klare råd. Det samme gjelder når kvinner vurderer å dra tilbake til overgriper. Å benytte en ekspert - rolle kan gi kvinnen nødvendig trygghet i en situasjon som fortoner seg både uoversiktlig og ytterst vanskelig. I andre situasjoner, hvor kvinnen selv har større oversikt og trygghet, kan man legge mer vekt på rollen som «medreflekterende» veileder. Å veksle mellom rollene som rådgiver og veileder krever imidlertid stor sensitivitet. Å overdrive ekspertrollen kan legge hindringer i veien for at kvinnen utvikler evne og trygghet til å ta beslutninger om sitt eget liv. Å overdrive veilederrollen kan medføre at situasjonen framstår som så utover siktlig og krevende for kvinnen, at hun opplever et brudd som umulig. Målet må være at man som hjelper blir stadig mindre rådgiver og stadig mer veileder. (Skogøy 2008:51)

Skogøy går ikke i detalj på de temaene vi er opptatt av her, men veilederen gir et godt utgangspunkt for å diskutere videre. Det vil vi oppfordre krisesentrene til å gjøre, fordi vi støtter våre informanter på at de står overfor noen reelle dilemmaer. Hvordan kan man best bidra til myndiggjøring sammen med en person som i stor grad har levd et umyndiggjørende liv? Hvordan kan man se en kvinne som handlende aktør i eget liv uten å underkjenne at hun er lite trent på å ta individuelt ansvar, men svært vant til å ta ansvar for andre og fellesskapet? Og hvor går skillet mellom det som er aldersspesifikt, det som skyldes oppvekst i en sosialt marginalisert familie og det som handler om kulturforskjeller?¹⁴

Å arbeide med sorg og savn gjennom samtaler er en viktig del av krisesenterets tilbud til denne gruppen. Flere av informantene trekker frem godt miljøarbeid og samtaler med en voksenperson, som det kvinnene trenger. Et gjennomgående funn er at få anser psykolog som relevant for kvinner på krisesentrene. Hjelperne anser dette som en fase hvor kvinnen har nok med å få på plass de basale behovene og ikke er i stand til å få noe ut av terapi. Kvinner som har brutt ut av en undertrykkende og voldelig relasjon har først og fremst behov for ro, trygghet og en forutsigbar hverdag, mener mange.

Noen få skiller seg ut ved at de er positivt innstilt til å benytte seg av psykologer eller ulike former for sjelesorg. Dette knyttes gjerne til en opplevd begrensning i egen kompetanse når det gjelder målgruppens emosjonelle behov.

Ett senter har nylig ansatt en egen psykolog. Bakgrunnen er at hjelperne mente de ikke kunne løse alle kvinnenenes behov gjennom samtaler. Også i de andre intervjuene fremgår det at flere har erfaring med kvinner som sliter psykisk og emosjonelt. Vi vil spørre om dette kanskje tilsier at behovet for psy-

14. For ørig viser vi til neste kapittel der vi kommer tilbake til noen av disse spørsmålene. Se også Bremer et.al. «Ungdomar och hedersrelaterat våld» for en diskusjon om forskjeller i tenåringsutvikling og familiedynamikk i et transkulturelt og utviklingspsykologisk perspektiv.

kolog i større grad ble vurdert individuelt, og ikke så generelt ble knyttet til den fasen samtlige kvinner regnes å være i. Det kan for øvrig synes som om de fleste vi har snakket med forbinder psykolog med «dyptgående», langvarig terapi der man bearbeider traumer fra fortiden, evt tilbake til barndommen. Vi vil fremheve at psykologhjelp også kan være kortvarig, nåtids- og løsningsorientert. Her og nå-fokus og nedtoning av snakk om fortid er for eksempel viktige aspekter ved tidligfase traumebehandling, slik det drives av psykolog Judith van der Weele ved Alternativ til Vold i Oslo.¹⁵

Men alt dette tar tid, og kan være vanskelig å gjennomføre innenfor et midlertidig botilbud som krisesenteret skal være. Flere er opptatt av at tilbudet ikke strekker til. Dette kan resultere i en følelse av avmakt og frustrasjon hos hjelperne. Ett krisesenter oppgir at «tvangsekteskapsgruppen» har så store hjelpebehov at de er blitt mer selektive. Når det gjelder kvinner fra andre distrikter enn senterets eierkommuner forsøker de å begrense seg til å ta i mot én kvinne om gangen. Begrunnelsen for denne ordningen er ressursproblemer:

Vi prøver å unngå å ha flere tvangsekteskapsaker her av gangen. Det er et erfaringsbasert valg (...) Dette er en gruppe som krever mye arbeid. De trenger all den oppfølgingen de kan få. Det blir for mye med to, da vil vi ikke klare å møte deres behov. (...) Det er ikke noe rart i det, det er helt naturlig at de har større behov. Det er jo helt utenkelig å måtte bryte med alt man har som betyr noe.

Det er åpenbart grunn til å ta ressursproblemet som flere sentre fremhever, alvorlig. Vi synes imidlertid det er verdt å merke seg at det er store forskjeller mellom sentrene når det gjelder hvordan dette håndteres. Vi vil også spørre hvorvidt man ved noen sentre har en generalisert forståelse av at tvangsekteskapsaker per definisjon er ekstra ressurskrevende, og om dette noen ganger står i veien for individuelle vurderinger. Disse spørsmålene henger imidlertid sammen med sikkerhetsbehovene som kvinnene har. Dette er vårt neste tema.

15. Weele har spesialisert seg på arbeid med voldsutsatte kvinner med minoritetsbakgrunn. Hun har blant annet samarbeidet med Oslo Krisesenter (se Weele 2007). For øvrig sier psykologer vi har snakket med at både det å jobbe med familievold og etniske minoriteter har hatt lav status eller vært ansett som «vanskelig» i fagmiljøet. Nylig ble Foreningen for interkulturell psykologi startet, noe som forhåpentlig kan styrke kompetansebyggingen og interessen. Det samme vil forhåpentlig skje når de regionale kompetansesentrene for vold og traumatisk stress (RVTS) og familievernkontorene nå skal rustes opp i forhold til tvangsekteskap og relaterte temaer, jfr Handlingsplan mot tvangsekteskap.

Sikkerhet

Vi har ikke full oversikt over krisesentrenes sikkerhetsarbeid, men vi har identifisert noen temaer som er særlig relevante i vår sammenheng. For det første handler det om hva slags overordnet forståelse av risikovurdering og sikkerhetsarbeid som legges til grunn.

Mange av våre informanter er opptatt av det de kaller å «kriseminimere». De mener at man bør sette inn sikkerhetstiltak på lavest mulig nivå. Dette er en generell innstilling som gjelder alle kvinner som bryter ut av voldelige nære relasjoner. Begrunnelsen er todelt. For det første har krisesentrene en sterk ideologisk motstand mot at offeret skal bære belastningene. Ideelt bør begrensende tiltak derfor settes inn mot overgriper, som besøksforbud. Et sentralt mål for sentrene er å hjelpe kvinnen med å «ta tilbake» sitt eget liv og det offentlige rom. Hun skal lære å håndtere trusler på en konkret og realistisk måte, slik at livet hennes ikke blir mer begrenset enn nødvendig. For det andre har krisesentrene erfaring for at det ofte ikke er nødvendig med de mest dramatiske sikkerhetstiltakene. Dette skyldes dels at truslene ikke alltid er så store, utover den første bruddfasen. Dels handler det om at man i stedet for ett «stort» tiltak, som sperret adresse, setter sammen et skreddersydd opplegg av mange «små» tiltak og forholdsregler. Denne tilnærmingen beskrives på en god måte i Krisesentersekretariatets veileder «Hjelperens rolle – i arbeidet med voldsutsatte kvinner og deres barn» utarbeidet av Kristin Berntsen ved Oslo Krisesenter.¹⁶ Her heter det blant annet:

Vår erfaring er at som hjelpere bør vi ikke bidra til å sende kvinner og barn rundt i Norge uten å ha forsøkt andre alternativer først. Konsekvensene ved å leve et liv på flukt blir tydelige i møte med kvinner og barn som har flyktet fra sted til sted i lenger tid. Det er ofte problematisk å etablere et nytt hjem og nettverk på et fremmed sted uten mye planlegging i forkant. Norge er et lite land, og ønsker forfølgeren å bruke sin tid på å finne savnede mennesker, er muligheten stor for at han før eller siden lykkes. (Berntsen 2005:28)

Felles for krisesentrene er at de kartlegger trusselbildet sammen med kvinnen. Denne kartleggingen skjer kontinuerlig, på noen sentre i strukturerte møter, på andre gjennom uformelle samtaler i hverdagen. Flere informanter advarer mot å sette inn tiltak med én gang kvinnen ankommer krisesenteret.

Sentrene skiller seg imidlertid noe fra hverandre når det gjelder hvorvidt de ser på de tvangsekteskapsutsatte som en spesiell gruppe sikkerhetsmessig. Noen sentre vil gå langt i å anlegge den samme sikkerhetsstrategien på disse som for kvinner utsatt for vold fra én enkelt partner. Andre vil hevde at «vår»

16. I samme heftet er en metode for flerfasert trusselvurdering presentert. Se også Skogøy (2008).

gruppe stiller i en annen kategori, der trusselnivået jevnt over er mer alvorlig. Dette kan for eksempel bety at de mener det oftere er behov for relokalisering av kvinnen:

Det er sjelden de bor hos oss lenge. De relokaliseres og drar til andre krisesentre. Vi forsøker å kartlegge sammen med dem om hvor de har nettverk. Men jeg tror ikke denne gruppa er trygg noe sted.

Flytting er et sikkerhetstiltak som krisesentrene dels knytter til den enkelte sak»: Jenta var truet i vår by, så hun måtte videre». Men flere snakker mer generelt om hva som er trygt eller utrygt for denne målgruppen. For eksempel tar enkelte sentre ikke i mot tvangsekteskapsaker fra eget distrikt fordi de mener det er for utrygt. Et annet eksempel er når noen omtaler et sentralt beliggende krisesenter som et utrygt sted for målgruppen, nærmest per definisjon: «Det ligger jo midt i byen, alle vet hvor det er». En annen dimensjon som flere nevner, er innslaget av innvandrere i lokalsamfunnet. Noen ser ut til å mene at innvandrere generelt er en risiko, som når ett senter ikke tar i mot tvangsekteskapsaker i det hele tatt under henvisning til at kommunen har for mange innvandrere. Andre understreker at man må undersøke hvorvidt det er mange personer av *samme* etniske bakgrunn som kvinnen før hun plasseres på et krisesenter.

Enkelte krisesentre har erfaringer med tvangsekteskapsaker der trusselbildet er vurdert som alvorlig av politiet. Slike saker kan imidlertid håndteres på ulike måter. Her skal vi se på to eksempler. Felles for de to sentrene er at de av sikkerhetshensyn ikke ønsker å forbindes med tvangsekteskapsaker. På krisesenter A er det kun noen få personer ved senteret og det lokale politiet som vet om at de har en tvangsekteskapsak:

Jeg kan ikke fortelle deg noe om de sakene vi har, fordi vi har egentlig ikke disse sakene her.

Hemmeligholdet begrunnes med hensynet til den enkelte beboer; at så få som mulig skal vite om kvinnens eksistens. Dessuten vil man unngå at media profilerer dem som et senter som tar i mot kvinner som er utsatt for tvangsekteskap, fordi dette kan skade sikkerheten til fremtidige beboere, både de som er utsatt for tvangsekteskap og andre. På krisesenter B, får derimot både ansatte og beboere informasjon hvis krisesenteret har en tvangsekteskapsutsatt beboer der trusselbildet er vurdert som alvorlig. Dette senteret har en generell regel om at kvinner som er utsatt for alvorlige trusler må skrive under på en kontrakt før hun får flytte inn på senteret. Kontraktens tekst lyder i sin helhet som følger:¹⁷

17. Vi har kun tatt ut krisesenterets navn.

Kontrakt for beboere som er utsatt for alvorlige trusler

Navn:

Fødselsnummer:

Jeg er gjort kjent med at Krisesenteret tar truslene mot meg svært alvorlig og gjør det de anser er nødvendig for å beskytte meg, de andre beboerne og sine ansatte på best mulig måte.

Dette innebærer følgende tiltak, som jeg herved samtykker til:

- De ansatte ved Krisesenteret kan, av sikkerhetsmessige grunner, ikke følge meg utenfor Krisesenterets område.
- Jeg kan, av sikkerhetsmessige grunner, ikke delta på Krisesenterets arrangementer/turer utenfor huset.
- Krisesenteret kan informere andre beboere om at jeg er utsatt for trusler.
- Jeg vil ikke utsette andre beboere for fare, ved å bli med dem ut eller be dem bli med meg ut.
- Krisesenteret varsler politiet v/ Gunnar Svensson i Kompetanseteamet mot tvangsekteskap om min sak – hvis politiet ikke allerede er koblet inn i saken.
- Jeg fritar Krisesenterets ansatte fra Taushetsplikten, slik at de kan utveksle informasjon om min sak med de etater de samarbeider med, for eksempel politi, advokat, Røde Kors, barnevernet, sosialkontoret e.l.

Krisesenteret, dato:

Underskrift

Kontrakten innebærer at jenta ikke får følge av de ansatte utenfor krisesenteret. I stedet får det lokale politiet en oversikt over kvinnens rutiner. Om kvinnen skal ha følge til det offentlige hjelpeapparatet, blir dette en oppgave for politiet, i den grad det er gjennomførbart. I praksis er det ikke alltid det. Det er verdt å merke seg at varsling av politiet og fritak fra taushetsplikten her stilles opp som betingelser for å få bo på senteret. Kvinnen kan bo anonymt på senteret, men det kreves at hun opphever de ansattes taushetsplikt når det gjelder sikkerhetsmessige forhold ved hennes situasjon. Det er også en forutsetning at hun aksepterer noen begrensninger i hvilke aktiviteter hun kan delta på. Begrunnelsen er hensynet til hennes egen og andres sikkerhet, både øvrige beboere og ansatte. Dette er noe daglig leder er svært opptatt av og ønsker å ta et aktivt ansvar for. Hun fremhever også at disse kvinnene ikke alltid innser hvor alvorlig truet de er, og at det derfor er senterets ansvar å få en vurdering av politiet.

Kontrakten ble i sin tid utarbeidet spesielt for tvangsekteskapsaker og brukes fortsatt mest for denne gruppen, men har også blitt brukt i noen få and-

re tilfeller. Vi er ikke sikre på om senteret automatisk regner en tvangsekteskapssak som en alvorlig trusselsak. Det er vårt inntrykk at de fleste av disse kvinnene kommer til senteret fra Kompetanseteam mot tvangsekteskap og har med seg en skriftlig trusselvurdering fra politiet. Det er forståelig om dette i seg selv bidrar til å plassere disse kvinnene i en spesiell kategori. Vi er mer usikre på om deres sikkerhetsbehov alltid vil skille seg drastisk fra de øvrige kvinnene på senteret, der det ikke er foretatt tilsvarende systematiske kartlegging fra politiets side før kvinnen kommer til senteret. Når det gjelder disse andre kvinnene er det senteret selv som samtaler med kvinnen og vurderer om politiet skal kobles inn. Vi lurer på om dette betyr at senteret har lavere terskel på å be politiet vurdere trusselbildet når de har en tvangsekteskapssak enn når det gjelder øvrige beboere? Kan dette skyldes at senteret stoler mer på egen kompetanse når det gjelder et voldsbilde de har mer erfaring med?

Flere av våre informanter som vektlegger kriseminimering, vil nok reagere på kontraktens innhold. Selv mener vi først og fremst at den gir et konkret utgangspunkt for å reise noen viktige spørsmål. Hvis man av sikkerhetshensyn er nødt til å forskjellsbehandle beboere, betyr det egentlig at senteret ikke er et godt nok tilbud? Burde man styrke det fysiske sikkerhetsopplegget på krisesentrene, eventuelt på enkelte utvalgte sentre? Og hva med sentre som ikke stiller samme betingelser for opphold og som følger alle beboere ut av huset, tar de for lett på sikkerheten? Vi har ikke gode svar på disse vanskelige spørsmålene, men vi ser et behov for en grundig diskusjon krisesentrene imellom, samt mellom sentrene, deres organisasjoner og politiet, inkludert Kompetanseteam mot tvangsekteskap.¹⁸

Det vi kanskje ser som det mest umiddelbare problemet, er hvordan det oppleves for den enkelte kvinne å bli møtt med en slik kontrakt. Da skal vi huske på at i praksis vil de fleste av disse kvinnene allerede ha en uttalelse fra politiet der det står svart på hvitt at de er utsatt for betydelig fare fra sin familie.

For øvrig påpeker flere informanter at en kvinnes ambivalens kan få konsekvenser for hennes sikkerhet. De forteller om beboere som er så redde at de ikke tør gå alene ute den ene dagen, mens de neste dag oppholder seg på områder som ikke er trygge. Medarbeiderne knytter målgruppas ambivalens til manglende erfaring, men også til reaksjoner på krisen og strategier for å takle den:

Det er veldig frustrerende. Jeg skulle ønske de kunne ta konsekvensene av egen situasjon mer alvorlig. Men jeg tror dette handler om at de ønsker å leve et normalt liv. De har en trang til å skape en hverdag der alt er normalt. Det

18. Her kan man også trekke inn avsnittene om sikkerhetsarbeid i NKVTS/Elin Skogøys veileder «Arbeid med voldsutsatte kvinner med minoritetsbakgrunn» (Skogøy 2008).

blir et slags fortrenningsarbeid der de ønsker å glemme egen situasjon, koble fra litt. Dette er en utfordring for oss.

Politiet

Samarbeidet med politiet når det gjelder å kartlegge trusselbildet, varierer fra senter til senter. Det er ikke så mange som oppgir at de aktivt trekker politiet inn i kartleggingen av trusselbildet, men politiet kan ha vært inne i saken før kvinnen ankommer krisesenteret. Dette skjer med kvinnens samtykke. I de tilfellene kvinnen ikke ønsker å involvere politiet, kan det hende at man henvender seg anonymt til politiet for å få råd. Krisesentrene bruker også politiet til å få informasjon om senterets lokalitet er trygt, med tanke på lokalbefolkningens etniske sammensetning, før de tar i mot kvinnen.

Kode 6

Noen av kvinnene får innvilget sperret adresse kode 6, som er strengt fortrolig adresse. Dette innebærer at adressen er sperret både overfor privatpersoner og offentlige myndigheter. Kvinnens reelle adresse vil kun være kjent for utvalgte personer i Folkeregisteret i Skattedirektoratet. For å få kode 6 må det alltid foretas en konkret vurdering av trusselbilde, og faren for straffbart forhold må være nærliggende og konkret.¹⁹ De fleste krisesentrene opplever at det holder med en uttalelse fra dem for å få kode 6, men de kan også gå gjennom advokat eller politi. Kode 6 gir rett til beskyttelse ved at andre forpliktes til å holde adressen din hemmelig. Dette er imidlertid lite verdt hvis man ikke selv er like restriktiv. Å leve på kode 6 innebærer derfor en rekke praktiske begrensninger.²⁰

Selv om krisesentrene er skeptiske til høyterskeltiltak, forteller flere om en økning i bruken av kode 6 knyttet til «vår» målgruppe. Flere opplever at kvinnene selv ønsker seg kode 6, mens de fleste hjelperne oppfatter tiltaket som en påkjenning for kvinnen, og som en falsk trygghet. Flere vektla derfor å prate med kvinnen om hvilke negative konsekvenser dette tiltaket kan få for hennes fremtid. Her trakk hjelperne spesielt frem ensomheten som kan følge av å bryte med venner, familie og hjemsted. Kode 6 setter disse problemene på spissen. Noen forteller om tilfeller der kvinnen tar kontakt med sin familie på egenhånd, uten at senteret eller andre har kartlagt om dette er sikkert for kvinnen. Dermed kobles sikkerhetsbetraktninger til krisesentrenes perspektiver på det å «jobbe med familien».

19. Folkeregisterforskriften § 37, 4.3.1994, Sentralkontoret for folkeregistrering 2007

20. Vi kommer tilbake til dette i kapittel 5.

«Å jobbe med familien»

Krisesenterbevegelsen har tradisjon for å være motstandere av mekling og forsoningsarbeid mellom offer og voldsutøver. Denne holdningen reflekteres også i våre intervjuer. Motstanden mot mekling eller andre forsøk på dialog med familien knyttes blant annet til at trusselbildet i tvangsekteskapsaker ofte anses som alvorlig. Her viser krisesentrene blant annet til kjente æresrelaterte drap som drapet på Fadime Sahindal i Sverige. En informant formulerte det slik da vi spurte om de hadde noen tiltak hvis jenta vil ha kontakt med familien:

Hvis jenta vil, så greit. Men da gjør ikke vi det. Det blir opp til henne. Her på krisesenteret tror vi ikke på mekling. SEIF er sterkt i mot mekling. De har nok erfaringsgrunnlag til å kunne mene dette, og det får vi stole på. Om kvinnene vil ha kontakt, så kan ikke vi bestemme at de ikke får lov til dette. Men vi er skeptiske til mekling uavhengig av hva jenta vil. En del av de er ganske unge og umodne. Til tross for at de gir uttrykk for engstelse, har de likevel ikke forstått trusselbildet. Plutselig er de ute på farta og blir borte en periode.

Andre informanter er mer åpne for en eller annen form for mekling når det gjelder akkurat denne gruppa av kvinner. De mener at det å bryte med biologisk familie og slekt er noe annet enn et brudd med en partner. De legger vekt på at dette bruddet er mer fatalt, og at kvinnene i mindre grad vil klare å stå ved det:

Deres bruddfase vil se annerledes ut enn for en kvinne som forlater sin partner. Her hos oss gis det lite bistand når det gjelder å følge opp bruddet. Dette innebærer at de kan komme til å dra tilbake til familien, fordi de ikke har blitt fulgt opp her, eller meklet for. (...). Å flytte folk når de er i en krise er ganske alvorlig. Forstår de konsekvensene av dette her? Det gjør neppe offeret, fordi de er i krise. Dette må man forstå, samtidig som man tar den unge på alvor. Og hva med familien? Hvem jobber med dem? Er dette de unges ansvar alene? Jeg synes vi må jobbe parallelt med foreldregenerasjonen.

Flere er som denne informanten opptatt av at noen burde «jobbe med familien». De oppfatter det som farlig om den unge gjenopptar kontakt med familien på egenhånd, samtidig som det er urealistisk å tro at hun vil klare å la det være. De fleste har imidlertid verken ressurser til eller ser det som sin rolle å hjelpe til med dialog, og de etterlyser andre instanser som kan ta dette ansvaret. Ett senter har imidlertid bestemt seg for å gå aktivt inn:

Å kutte kontakten med hele slekten og alt det som er kjent, er umulig for de fleste. Man bør heller spørre om mulighetene; kan man for eksempel prøve mekling, eller prøve å kutte kontakt i en viss periode? Det er viktig at det eksisterer en rettetmulighet som ikke er farlig. Vi må være forsiktige med å

stenge alle dører. (...) Om de vil dra hjem, ja da må vi bygge opp et sikkerhetsnett. Vi gir dem telefonnumre de kan ringe og sånne ting.

Generelt jobber dette senteret for at kvinnen ikke skal forhaste seg, og de legger vekt på å snakke med henne om mulige konsekvenser. Om hun virkelig ønsker å dra hjem, går senteret aktivt inn for å kartlegge situasjonen og etablerer det de kaller et sikkerhetsnett. De kobler inn politiet og forsøker å finne ut av om det er trygt å reise hjem, og hvem i familien kvinnen kan kontakte. Hvis kvinnen flytter hjem, kan krisesenteret lage en kontrakt med foreldrene, og de avtaler tider som kvinnen skal ringe senteret på for å fortelle om hvordan hun har det hjemme. Flere av de som har flyttet hjem, benytter seg også av nettverksgruppa ved krisesenteret. Senteret oppfatter at disse tiltakene fungerer som et pressmiddel overfor foreldrene – de er klar over at krisesenteret og politiet følger med. Det er altså ikke snakk om mekling eller forsoning, mer noen forholdsregler for å forhindre at jenta blir utsatt for nye overgrep. Det samme senteret oppgir at de unngår sikkerhetsmessige høyterskeltiltak så langt det lar seg gjøre, fordi det kan stenge for den unges retrettmuligheter.

Hovedformålet med dette avsnittet har ikke vært å argumentere for eller i mot mekling eller andre forhandlingsmetoder. Vi har villet synliggjøre at slike spørsmål er en dimensjon i sikkerhetstenkningen. Mens noen sentre utelukker kontakt med kvinnens familie av hensyn til hennes sikkerhet, mener andre at det å *ikke* forholde seg til familien kan være fatalt, i de tilfeller der kvinnen ikke makter å stå i bruddet. Samtidig peker informantene på at sjansen for at kvinnen går tilbake, er særlig stor hvis hun ikke får skikkelig oppfølging.

Samarbeid med andre aktører

SEIF eller Røde Kors

I forrige avsnitt så vi at spørsmål om mekling blant annet ble besvart med en henvisning til en annen aktørs vurdering, i dette tilfellet organisasjonen SEIF. Dette ser vi i flere intervjuer, at informanter begrunner sine posisjonerer ved å henvise til de to frivillige organisasjonene SEIF og Røde Kors:

Vi bruker ikke Røde Kors her.

Hvorfor ikke det?

På grunn av mekling. Mekling har jeg ikke mye tro på. Mekling hjelper lite når familien ikke respekterer jentas krav. (...) Samarbeidet fungerer bra med SEIF. Du kan jo si at det er litt personavhengig, hvem kjenner hvem. Men slik er det jo overalt.

Krisesenteret er skeptiske til Oslo Røde Kors fordi de har oppfattet at denne organisasjonen er positive til mekling. Samarbeidet med SEIF anses som vellykket, både på grunn av organisasjonens kompetanse, men også på grunn av en faglig/ideologisk likhet i sikkerhetsvurderinger. Andre krisesentre er av samme grunner skeptiske til å samarbeide med SEIF, og derimot positive til Oslo Røde Kors. Her gjengir vi to informanter fra samme senter:

Ansatt 1: Vi er på kollisjonskurs med SEIF. Har inntrykk av at enkelte der kريمaksimerer på grunn av organisasjonens interesser. Det er viktig å ha ulike tilbud til ulike trusselbilder.

Ansatt 2: Vi er opptatt av å kriseminimere. Vi bruker tiden og snakker med UDIs kompetanseteam og Røde Kors for å komme frem til noe gunstig for den enkelte.

Disse informantene hevder at deres senter opererer med sikkerhetstiltak ut fra kvinnens konkrete trusselbilde, mens SEIF generelt «hauser opp» trusselbildet. De mener også at det sjelden er behov for å flytte kvinnen langt eller benytte seg av kode 6. Her kjenner vi igjen posisjonene fra sikkerhetsavsnittet over. Det er i denne gruppa at vi finner de krisesentrene som mener mekling kan være en del av sikkerhetstiltakene rundt målgruppen. Men det gjelder langt fra alle. Flere er opptatt av å ha nøkterne sikkerhetstiltak, men er skeptiske til mekling.

Vi ser en tendens, der krisesentrenes praksis sammenfaller med hvilke organisasjoner som formidler kvinnene til krisesenteret. Forenklet ser det slik ut: Krisesentrene som samarbeider med SEIF benytter seg mer av kode 6, og er skeptiske til mekling, mens krisesentrene som samarbeider med Oslo Røde Kors og Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, er mer skeptiske til å bruke kode 6, og noen – men slett ikke alle - er åpne for at noen bør «jobbe med familien». Her er det mange tolkningsmuligheter når det gjelder årsaksforhold. At krisesentrene som mottar jenter fra SEIF er skeptiske til mekling og positive til kode 6, kan henge sammen med at disse sakene generelt er alvorligere enn de sakene som andre sentre får fra Oslo Røde Kors. Altså at det i realiteten er forskjellige type saker man snakker om. Det kan også tenkes at SEIF og Oslo Røde Kors bare formidler sine brukere til sentre som de er på linje med ideologisk og faglig, uavhengig av trusselnivå og andre forhold i den enkelte sak. Vi skal ikke trekke noen slutninger her. Men vi anser det som viktig å synliggjøre disse posisjonene innenfor krisesentertilbudet.

At krisesentrenes sikkerhetstiltak varierer med ideologiske og faglige overbevisninger, betyr at tilbudet til den enkelte kvinne ikke kun styres av hennes behov, men også av krisesentrenes ulike vurderinger av hva hun har behov for og hvordan disse behovene bør møtes. Dette er ikke nødvendigvis et problem, men viktig å være klar over når man vurderer tilbudet som helhet. Vi synes ikke det er et mål at alle sentre skal tenke likt. Men vi mener det er

viktig for krisesentrene å reflektere sammen rundt den potensielle motsetning som ligger i argumentasjonen deres. På den ene siden understreker de betydningen av å ta utgangspunkt i den enkelte kvinnes situasjon, mens de på den annen side kan ha ganske bestemte meninger om hva som er riktig for den gruppen hun oppfattes å tilhøre – i den ene eller andre retning. Vi er imponert over hvor nyansert mange av våre informanter reflekterer rundt slike utfordringer, og vil oppfordre til at slike refleksjoner kommer flere til gode på en systematisk måte. Samtidig vil vi spørre om det er hensiktsmessig med noen felles minimumsstandarder.

Det offentlige hjelpeapparatet

Krisesentrene ønsker at kvinnen skal ha vært i kontakt med, og fått etablert kjennskap til, det offentlige hjelpeapparatet før hun forlater senteret. Dette innebærer at krisesentrene jobber utadrettet, og har tett samarbeid med andre etater.

Gjennom å dyrke nettverkene våre ser vi hvilke tjenester som finnes. Vi vet hva politiet kan tilby osv. Vi må vite om og kjenne hjelpeapparatet. Her har vi en aktiv nettverksbygging med hjelpeapparatet. Vi som krisesenter ligger litt foran de andre når det gjelder tvangsekteskap. Vi har erfaringer de har nytte av, dette deler vi gjennom møter. Vi har faste møter med politiet for kunnskapsformidling, der vi oppdaterer hverandre. Det er viktig at alle partene vet hva vi kan forvente av hverandre. For å være gode hjelpere må vi vite hva klienten kan vente seg av hjelpeapparatet.

Flere legger vekt på behovet for at ulike hjelpeinstanser samarbeider. Krisesenteret må både finne sin plass innenfor et flerkjedet hjelpeapparat, og bidra til at den enkelte kvinnen får den hjelpen de har rett på fra andre instanser:

Vår del av denne jobben er å tilby et trygt sted å være, og å ha oversikt over hjelpeapparatet. Vi må gjøre de i stand til å kunne benytte seg av det offentlige hjelpeapparatet. De fleste mishandla trenger hjelp til dette. De har fått innprenta at de ikke kan ta egne valg. Det er vår jobb å gi de tro på at de er i stand til det. Så dette er tiltak som er likt med majoriteten.

Et mål, er at det skal være etablert kontakter med sosialtjenesten innen de har flyttet. Vi er et supplement til hjelpeapparatet. Andre aktører har sine felt, og disse skal vi ikke ta over.

Tilbud etter utflytting

Mange av våre informanter understreker behovet for at noen følger opp kvinnene etter at de forlater krisesenteret. De opplever at en kvinne kan bli stående helt alene, uten nettverk og oppfølging:

Vi gir dem støtte og trygghet mens de er her, men etterpå så har de ingenting. De sitter igjen med lite eller ingen kontakt med familie. Ja, de har lite nettverk rundt seg. (...). Her har vi ikke noen som følger opp jentene. Når vi gjør dette blir det frivillig. Det hender at vi bruker av vår fritid, fordi vi kan jo ikke bare slippe dem. De er helt alene. Det er mange som gruer seg til de skal flytte herfra.

Få av sentrene tilbyr faste opplegg for beboere etter krisesenteroppholdet. Det vektlegges at krisesenteret er et midlertidig botilbud, men at kvinnen selv kan ta kontakt om hun ønsker noen å snakke med. Blant de vi har kontaktet, er det en del sentre som tilbyr samtaler, nettverksgrupper og aktiviteter for beboerne etter oppholdet. Dette er faste dager i uken, der både nåværende og tidligere beboere kan møtes. Medarbeiderne oppfatter at dette tilbudet bidrar til å dekke noe av målgruppens store behov for ettervern:

Nå har vi det sånn at alle som tilhører regionen og som er tidligere beboere, kan komme til dagsamtaler og delta i våre nettverk og aktiviteter. Vi er tilknyttet frivillige nettverksvenninner. Dette er vellykket, så vi prøver å skaffe flere. Nettverksvenninnen blir en kontakt de kan støtte seg på. Hver tirsdag og annenhver torsdag har vi kontakt med de som har flyttet inn i boliger. Tvangsekteskapsgruppa er flittige brukere av nettverkene. Vi har også organisert barnepass så de som trenger det får litt fri. Men dette er ikke nok. De bør bo sammen med flere. Denne gruppa trenger et fellesskap. Det er viktig å huske på at vi på krisesenteret ikke er vennene deres.

Slike tiltak for utflyttede kvinner bidrar til å gjøre overgangen til livet alene mindre brå. Samtidig ser krisesentrene sine begrensninger. For det første har de ikke ressurser til å følge opp, og for det andre mener de det er viktig å opprettholde en viss distanse, som hjelper og ikke venn. Krisesentrene etterlyser derfor andre oppfølgingstiltak. De påpeker også at flere av kvinnene flytter videre til andre regioner og dermed er særlig utsatt.

Ønsker for et helhetlig tilbud

Krisesentermedarbeiderne vi har snakket med, ser på krisesentrene som en startfase i et bredere bo- og støttetilbud. De mener krisesenteret som midlerti-

dig tilbud i en krisefase ville fungere bedre for målgruppen, om andre tiltak fanger kvinnen opp idet hun forlater senteret:

Til en viss grad møter vi behova de har. Det er verre med den oppfølgingen de får etterpå. Oppfølging innebærer at man drar på besøk, følger de til ulike gjøremål og er en støtteperson. Et menneske som har ansvaret for det etter at de flytter hadde vært bra.

Boligsituasjonen burde vært bedre. Det er en begrensning på hvor lenge man kan være på krisesenteret. Men når vi slipper dem, drar de til ingenting. Mange holder kontakten med oss, men det burde vært et sted vi kunne sendt de videre. En overgangsleilighet der de ansatte kan problematikken. Krisesenteret kan håndtere sjokket og å hjelpe dem til å lande, men vi trenger en myk overgang fra oss til det som kommer videre.

Men også etterpå når de drar herfra, så har de ikke noe nettverk. Det er et fravær eller et manglende mellomledd, mellom oss og livet etterpå. Hvordan skal de klare seg selv, rent praktisk og sosialt?

Våre informanter opplever at flere kvinner ikke får videre støtte etter krisesenteroppholdet. I tillegg er mange av kvinnene uforberedt på å bo alene når de flytter ut. Flere mener derfor at kollektive boformer, eller enkeltboliger tilknyttet et senter eller kollektiv, vil være et godt alternativ:

Jeg tror at behovet for å bo i et fellesskap er større enn det tilbudet som eksisterer. Det viktigste er å ta høyde for ensomheten. Flere bokollektiver er en god løsning. Da får de en mykere overgang. De får veiledning i å bo alene, lærer seg hvordan man kan sette pris på sitt eget selskap, og muligheten til å ta vare på seg selv. En del av jentene har kjæreste. Men det lureste vil være å bli uavhengig, og lære å klare seg selv før man flytter inn til kjæresten. Dette gjelder jo for alle. Man skal bo sammen med kjæresten fordi man har lyst, ikke fordi man må eller ikke klarer seg selv.

Jeg tenker litt å la Mødrehjemmet. Man har leilighetene for de som er mest redde på huset, og så kan de som har kommet lenger heller ha boliger som er tilknyttet. På huset må det være personer med kompetanse. Denne kompetansen må være flerdimensjonal, og favne kunnskap fra psykologi, barnevern, sykepleier, og lærere. Alle disse spektrene må være til stede.

Krisesentrenes tilbud til menn

Krisesenterbevegelsen i Norge har ikke tradisjon for å gi hjelp til menn, verken som ofre for vold eller som voldsutøvere. Kun ett av sentrene tar i mot menn.

Noen av krisesentrene vi har snakket med tilbyr veiledning over telefon, og noen mottar menn til samtale på senteret. Sentrene har generelt få erfaringer med at menn ringer for å få hjelp. I tvangsekteskapsaker blir dette litt annerledes, fordi kvinnene som tar kontakt med senteret, ofte har en kjæreste som i motsetning til de andre kvinnenes partnere ikke er voldsutøver. Kjæresten er ikke nødvendigvis utsatt for tvangsekteskap, men kan være truet av kvinnens eller egen familie på grunn av sin relasjon til kvinnen. Slike situasjoner kommer i nærmere inn på i kapittel 5.

Uavhengig av om krisesentrene hjelper menn selv eller ikke, henviser de dem videre, som oftest til SEIF eller Oslo Røde Kors, samt til advokater og politi. Menn og par blir også sendt videre til det ene norske krisesenteret som tar i mot menn som er ofre for vold i nære relasjoner. Vi har intervjuet en representant for dette krisesenteret, men siden senteret er umulig å anonymisere og fordi de har hatt få relevante saker, er det begrenset hva vi kan gjengi av konkret informasjon. Når det gjelder vår målgruppe, har dette krisesenteret kun tatt i mot menn som har kommet sammen med kjæresten sin. Senteret har heller ikke hatt enslige kvinner boende og har derfor kun erfaring med par innenfor målgruppen. I perioden 2005-2007 har de hatt tre par boende. Vi er kjent med at enslige menn har fått tilbud om å flytte hit, men har takket nei blant annet fordi de var skeptiske til å bo på en så liten og perifer plass.

Vår informant understreket at de generelt ikke mottar mange menn. Fra 1995 har de totalt hatt 308 kvinner og 41 menn boende på krisesenteret. At det er få menn som tar kontakt, tror hjelperen henger sammen med at terskelen er høyere for menn, når det gjelder å be om hjelp. Samtidig oppfatter senteret at det er en rekke fellestrekk mellom kvinnelige og mannlige beboere. Senterets tilbud til menn og kvinner er for øvrig ikke helt likestilt. Om det allerede bor kvinner på senteret og disse ikke vil bo sammen med menn, vil en mann bli avvist. Krisesenteret opplever spesielt at kvinner med minoritetsbakgrunn ikke ønsker å bo sammen med menn. Vi har fått oppgitt at regelen også fungerer motsatt. Hvis det først bor en mann på krisesenteret, må nye kvinner som henvender seg, enten akseptere å bo sammen med menn, eller dra til et annet senter. Dette synes uansett ikke helt ideelt og innebærer at tilbudet ikke alltid er åpent for menn. På den annen side kan det se ut som om en del unge mennesker vil kvie seg for å bosette seg så lite sentralt.

Oppsummering

Vårt overordnede inntrykk er at krisesentrene representerer et viktig tilbud til unge kvinner i en akutt krise, både som et trygt sted å bo og ved at de ansatte ser og ivaretar mange av kvinnenes umiddelbare behov.

Langt de fleste av de vi har snakket med, ser denne gruppa som en selvfølgelig del av krisesentrenes målgruppe. Når de er opptatt av særtrekk er det som utfordringer til dem selv som hjelpere innen en selvhjelpsideologi, eller for å peke på behov som andre instanser må følge opp. Likevel ser vi enkelte tendenser til at gruppa defineres som spesiell på en måte som er mer problematisk. I verste fall kan dette få som konsekvens at noen sentre skyver disse unge kvinnene fra seg. Særlig er vi betenkte over at enkelte sentre opplever denne gruppa som «litt på siden» av sin virksomhet.

Vi har også advart mot for enkle og generelle framstillinger av de yngste kvinnene som «uselvstendige» og «umodne». Her bør krisesentrene stå fast på sin tradisjon med å behandle hver kvinne individuelt, og å se kvinnene som «handlende aktører i eget liv». På den annen side bør man ta på alvor sentrenes bekymring for de yngste kvinnene. Det gjelder blant annet kvinner som brått står helt alene etter å ha vokst opp i tette familiefellesskap, og som trenger støtte i en myndiggjørings- og voksengjøringsprosess. For dem kan krisesenteret være et nødvendig sted å være i en kort akutt fase, men de vil raskt ha behov for et sted med tettere psykososial oppfølging. Et sentralt funn i intervjuene med krisesentrene er med andre ord at det er behov for bo- og støttetilbud som er spesielt utviklet for denne gruppen.

Et annet spørsmål er hvor langt krisesentrene selv skal gå i å tilpasse seg de yngste kvinnene. Vi vil oppfordre sentrene til å vurdere hva de kan gjøre innen rammen av sitt mandat, men er enige i at et midlertidig botilbud ikke kan forventes å drive langsiktig endringsarbeid. Videre anbefaler vi en noe mer nyansert tilnærming til psykologisk hjelp, både til hva det kan være, hvem som kan ha nytte av det, og når.

Sentrene har noe ulike tilnærminger til sikkerhet. Noen går langt i å mene at «tvangsekteskapgruppa» er *generelt* mer trusselutsatt enn andre kvinner, enten de da sammenligner med etnisk norske kvinner eller kvinner utsatt for partnervold på tvers av etnisk bakgrunn. Det kan se ut som de gjør et skille mellom (mindre farlig) partnervold og (mer farlig) vold fra biologisk familie og slekt. Andre ser ut til å være *så* skeptisk til å gjøre denne gruppa til noe forskjellig fra andre beboere, at de nærmest benekter *enhver* forskjell. Begge posisjoner er problematiske ved at de risikerer å komme i konflikt med målsettingen om individuell vurdering. Det aller verste som kan skje, er selvsagt at en kvinne blir drept eller forsvinner fordi trusselen ble undervurdert. Men det er også et problem om en kvinne lever med flere begrensninger og større frykt enn nødvendig. Vi vil anbefale at sikkerhet i størst mulig grad vurderes og håndteres individuelt. Samtidig vil vi spørre om det kan være nødvendig å styrke den fysiske sikkerheten på enkelte sentre, med sikte på å møte behovet til særlig trusselutsatte kvinner.

To overordnede spørsmål blir altså: Kan en generalisert forståelse av «tvangsekteskapsgruppa» – både når det gjelder sikkerhet og oppfølgingsbehov - komme til å forhindre individuelle vurderinger? Og kan slike forforstå-

elser medføre at enkelte sentre er tilbakeholdne med å motta kvinner som assosieres med tvangsekteskap?

Til slutt vil vi slå fast at de ansatte ved krisesentrene åpenbart har evne til og interesse for å utvikle seg, og fange opp nye behov hos sine beboergrupper. Mange har allerede videreutdannet seg for å lære mer om tvangsekteskap og om minoritetskvinner generelt, men flere etterlyser mer kompetansebygging og erfaringsutveksling mellom krisesentrene. Flere informanter trekker fram satsingen mot menneskehandel som et eksempel til etterfølgelse. Spesielt ser de en overføringsverdi fra Rosa-prosjektet²¹, når det gjelder systematisk kompetanseutvikling, samt koordinert innsats overfor ofrene på et nasjonalt nivå.

21. Rosa er et nasjonalt prosjekt som drives av Krisesentersekretariatet på oppdrag fra Justisdepartementet. Se www.rosa-help.no.

Bokollektivet

I dette kapitlet ser vi på Oslo Krisesenters spesielle tilbud til unge kvinner med minoritetsbakgrunn, herunder kvinner som er utsatt for eller trues med tvangsgifte. Det dreier seg om et tidligere, nå nedlagt bokollektiv og et nyåpnet tilbud etter samme lest. Det tidligere bokollektivet er allerede dokumentert av Oslo Krisesenter selv (Skogøy 2003, Oslo krisesenter/Thon udatert, se også Østby 2004), og evaluert av Malin Paust (2002). I stedet for å bruke mye plass på å gjengi tidligere rapporter, vil vi særlig bruke kunnskapen om det forrige kollektivet som bakgrunn for å diskutere det nye. Innledningsvis gir vi en kort oversikt over tilbudenes historie. Så går vi nærmere inn på innholdet og utformingen av de to kollektivene, med vekt på sikkerhet, oppfølging og reetablering.

Fra «gammelt» til «nytt» bokollektiv

Bokollektivene for minoritetskvinner har sin forhistorie i «Brobyggerprosjektet» som ble startet på Oslo krisesenter i 1999 (Nilsen og Prøis 2002). De ansatte på senteret observerte at flere kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn slet spesielt med å gjennomføre sitt ønske om å forlate overgriper etter krisesenteroppholdet. Dette gjaldt både kvinner som hadde vært utsatt for partner vold og de som var truet med vold og tvang fra sin biologiske familie. Særlig kvinner som hadde kort botid i Norge og de som hadde vært isolert av familien, var i fokus. Disse kvinnene hadde store hjelpebehov i reetableringsfasen, både fordi de hadde mistet hele sitt sosiale nettverk etter bruddet med voldsutøver(ne), og fordi de manglet grunnleggende kunnskap om det norske samfunnet og hjelpeapparatet. Brobyggerprosjektet bekreftet at flere av kvinnene trengte tett og langvarig oppfølging. De trengte ikke bare beskyttelse, men mye praktisk hjelp og psykososial støtte. Dette var behov som var vanskelig å møte innenfor krisesenterets rammer, men som man mente kunne ivaretas i et kollektivt botilbud. Mai 2000 ble Bokollektivet opprettet som et treårig pro-

sjeikt innen rammen av Brobyggerprosjektet, for seinere å bli en avdeling direkte under Oslo Kriesesenter (Skogøy 2003).

Kommunal- og regionaldepartementet, Barne- og familiedepartementet, Justisdepartementet og Oslo kommune finansierte prosjektet sammen i en treårsperiode, fra 2000-2002. Fra 2003 overtok Oslo kriesesenter selv ansvaret for finansieringen. Bokollektivet var ment som et midlertidig prosjekt, men ble forsøkt videreført som en del av senterets ordinære drift. Da man ikke lyktes å skaffe tilstrekkelig finansiering besluttet Oslo Kriesesenter å legge kollektivet ned i desember 2004. Oslo Røde Kors og Bymisjonen tilbød seg i siste liten å ta over driften og videreutvikle modellen i fellesskap. Forutsetningen var at myndighetene videreførte og styrket sin finansiering av tiltaket. Det var imidlertid ikke mulig å få til en løsning innen tidsfristen som gjaldt på det tidspunkt.

Et par år senere tok så Barne- og likestillingsdepartementet et initiativ som endte med at Oslo Kriesesenter påtok seg å etablere et tilsvarende tiltak. Det nye bokollektivet hadde sin offisielle åpning 8. oktober 2007. Da hadde de første beboerne allerede vært på plass siden august. Bokollektivet er finansiert innen rammebevilgningen til Oslo Kriesesenter, og med samme finansieringsmodell som for kriesesentrene generelt, noe som lover godt for prosjektets bæredyktighet.²² En plass i bokollektivet, inkludert husleie, strøm og oppfølging, koster 5500 kroner per måned. I de neste avsnittene skal vi se nærmere på hvordan tilbudet er organisert.

Først skal vi imidlertid knytte noen kommentarer til oppstart og finansiering av det første Bokollektivet. Bevilgningen ble sikret i en ad hoc beslutningsprosess der daværende justisminister Odd Einar Dørum og byråd Erling Lae engasjerte seg personlig. Vi har ikke studert denne prosessen inngående, men har grunn til å tro at dens ad hoc karakter har hatt noen konsekvenser det er viktig å trekke lærdom av:

1. Uten personlig engasjement og direkte inngripen fra sentrale politikere ville neppe Bokollektivet kommet på plass så raskt, og muligens ikke i det hele tatt. Hastverket som fulgte den sterke viljen var sannsynligvis en viktig årsak til at bevilgningen ble liten. Det ble vurdert at *noe* var bedre enn ingenting.
2. Det at initiativet ble tatt ovenfra og utenom vanlige prosedyrer, medførte at prosjektet ikke ble forankret i forvaltningen og fagetatene i stat og kommune. Sannsynligvis har dette hatt noen uheldige konsekvenser ved at en del relevante aktører ikke har fått det nødvendige eierskapet til prosjektet.

22. I henhold til standardmodellen for finansiering av kriesesentrene, bidrar Oslo kommune med 20 prosent av etablerings- og driftskostnadene, og staten bidrar med 80 prosent.

3. Bokollektivet hører for øvrig til rekken av tiltaksområder der kampen mellom hva som er en kommunal oppgave og et nasjonalt ansvar kan resultere i at tiltaket enten ikke blir iverksatt eller at det ikke får nok ressurser. Her lyktes man å få til en samfinansiering, men det viste seg å være et skjørt vedtak.

Det kan synes som unødvendig å dvele ved «snøen som falt i fjor». Vår begrunnelse for å se tilbake på denne prosessen, er at det gir bakgrunnskunnskap for å vurdere en del av våre informanters forestillinger om det gamle Bokollektivet. Det er påfallende mange som målbærer synspunkter på dette tilbudet uten å ha førstehånds kjennskap til det. Dette gjelder kanskje særlig når det er snakk om sikkerheten ved kollektivet. Her har vi merket oss en tendens til å bygge ganske sterke påstander på annen- eller tredjehånds anekdoter om enkeltepisoder. Det kan se ut som om disse kan ha bidratt til at prosjektet ikke ble sikret tilstrekkelige midler til å bli bærekraftig over tid. I stedet ble altså bokollektivet nedlagt på et tidspunkt da våre naboland var i startgropa med å opprette lignende tilbud.

På denne bakgrunn vil vi oppfordre bevilgende myndigheter til å vise aktiv interesse for det nye Bokollektivets innhold og kvalitet, for eksempel gjennom deltakelse i referansegrupper og gjennom evalueringsevirsomhet. Tilsvarende vil vi anbefale at Oslo Krisesenter og Bokollektivet selv er så utadventd som det er forsvarlig å være innen de rammer som ressurser og sikkerhetshensyn tillater.

Organisering

Rammebetingelser, bemanning og kompetanse

Det tidligere bokollektivet leide lokaler av den diakonale stiftelsen på Lovisenberg. Selv om kollektivet var lokalisert nær Oslo sentrum, lå det på et skjermet og stille område, noen etasjer over bakkenivå i en bygning med annen virksomhet i de andre etasjene. Bokollektivets lokaler rommet sju beboerrom, to bad, en stue, et kjøkken og kontor. *Det nye bokollektivets* beliggenhet vil av sikkerhetsgrunner ikke bli nærmere omtalt.²³ Kollektivet har fem beboerrom, en åpen kjøkken- og stueløsning, et møterom, to bad, to toaletter, ett vaskerom og kontor, samt personaltoalett. Lokalene er preget av å ligge i en loftsleilighet med skråtak og særlig beboernes stue kan virke noe trang.

Det gamle bokollektivet hadde svært begrenset bemanning. I mesteparten av perioden hadde man 1 ½ stilling, mens det i en periode var 2 ½ på grunn av

23. Beslutningen er tatt av Barne- og familiedepartementet i samråd med Bokollektivets leder.

et prosjekt for oppfølging av utflyttede kvinner (Oslo Krisesenter udatert). I tillegg knyttet man til seg en rekke frivillige. De frivilliges deltagelse og tilgjengelighet var imidlertid lite forutsigbar, og Paust påpeker problemene med å bygge opp en fast arbeidsfordeling (Paust 2002). De ansatte hadde kun arbeidstid på dagtid, men man hadde et visst system med bakvakter på kvelds- og nattetid. Staben i bokollektivet hadde variert kompetanse. Leder var sosialantropolog med videreutdanning i arbeid med voldsutsatte.

Både Paust og Skogøy problematiserer den lave bemanningen og manglende døgnbemanning. Dette er også en entydig konklusjon fra våre intervjuer, både med de som var direkte involvert og de som sto utenfor driften av kollektivet: Det er bred enighet om at det burde vært langt bedre bemannet, både av hensyn til kvaliteten på tilbudet til beboerne og de ansattes arbeidssituasjon. Dilemmaet den gang var at prosjektbevilgningen ikke ga rom for flere ansatte, samtidig som tilbudet ble opplevd som viktig og meningsfylt for de som bodde der. Spørsmålet er om driften var forsvarlig, eller om man burde lagt ned prosjektet tidligere. Vi vil ikke påta oss å gi et entydig svar, men vi konstaterer at ressursmangel ikke satte beboernes fysiske sikkerhet i alvorlig fare (se under).

Det nye bokollektivet har en leder og fire ansatte som jobber dag og kveldsvakter, samt i helgen. I tillegg kommer en nattevaktordning. Kompetansen er overveiende sosialfaglig, noe som er et bevisst valg. Leder er utdannet barnevernspedagog og familieterapeut, med videreutdanning i barne- og ungdomsvern samt barnevern og etniske minoriteter. De ansatte er kontaktperson for hver sin beboer, noe som betyr et helhetlig oppfølgingsansvar.

I sin evaluering av det gamle bokollektivet etterlyste Paust mer faglig veiledning av de ansatte og bedre utnyttelse av kompetanse utenfor bokollektivet. Det nye kollektivet har nylig inngått en veiledningsavtale med et familievernkonto. For øvrig oppleves samarbeidet med Oslo krisesenter som fruktbart. Bokollektivet og krisesenteret har blant annet en felles fagdag en gang i måneden der eksterne fagfolk inviteres til foredrag og diskusjon.

Beboere

Både det forrige og det nye kollektivet er tilbud til unge kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn som ikke har barn. Målgruppen ble i sin tid beskrevet som todelt, der den første gruppen var kvinner som var oppvokst i Norge og utsatt for eller truet med tvangsekteskap. Den andre besto av relativt nyankomne kvinner, hvorav flere fortsatt oppholdt seg i landet på et gjenforeningsgrunnlag, og som ble mishandlet av partner og/eller svigerfamilien. Målgruppen for

det nye kollektivet beskrives som følger i brev fra Byrådsavdeling for velferd og sosiale tjenester.²⁴

Bokollektivet skal ta imot og gi tilbud til minoritetskvinner som er på flukt fra familien grunnet tvang, trusler eller vold, herunder tvangsekteskap enten før eller etter inngått ekteskap. Målgruppen er kvinner som trenger mer oppfølging og over noe lengre tid enn det kritesenteret normalt er ment å skulle tilby.

I det første kollektivet var det som nevnt plass til sju kvinner. I hele driftsperioden hadde man til sammen 28 kvinner boende, hvorav 14 var utsatt for tvangsekteskap, og 14 «nyankomne». Gjennomsnittlig botid for de nyankomne var 7,8 måneder, mot 2,8 måneder for de som var utsatt for tvangsekteskap. Man fikk henvendelser fra i alt 35 kvinner som av ulike grunner ikke flyttet inn. De fleste beboerne ble henvist av Oslo Kritesenter. Ellers kom kvinnene gjennom andre kritesentre, barnevernet, frivillige organisasjoner eller sosialkontor.²⁵ Man hadde til tider problemer med å få beboere, særlig i begynnelsen. Paust (2002) forklarer dette dels med at tilbudet var for lite kjent, men peker også på at noen mente målgruppen ikke ønsket å bo kollektivt. Fangen (2002) skriver i sin evaluering av tiltakene mot tvangsekteskap at andre deler av hjelpeapparatet valgte å ikke henvise til bokollektivet fordi de ikke opplevde det som sikkert nok. Fangen tok ikke selv stilling til sikkerhetsnivået. Hun intervjuet heller ikke representanter fra Oslo Kritesenter.

Det nye kollektivet har fem plasser. I løpet av høsten 2007 bodde det ni kvinner i kollektivet, fem oppvokst i Norge, tre «nyankomne» og én kvinne kategorisert som «annet». Beboerne har søkt seg inn via Oslo kritesenter, Kompetanseteam mot tvangsekteskap og Oslo Røde Kors. Per januar 2008 sto tre kvinner på venteliste. De ansatte antar at langt flere ville søkt om plass, dersom tilbudet var bedre kjent. Kollektivet tilbyr også dagsamtaler der de gir råd og veiledning. Fire kvinner har benyttet seg av dette.

Beboerne kan bo i kollektivet så lenge de ønsker det, og så lenge de ansatte vurderer det som nødvendig. To beboere har per februar 2008 bodd i kollektivet siden det åpnet i august 2007. Botiden til de som har flyttet ut varierer fra noen dager til et par måneder. Noen av disse kvinnene har flyttet videre til andre kritesentre, mens andre har flyttet i egen bolig i Oslo eller andre steder i landet.

I motsetning til det gamle, opplever dagens kollektiv stor etterspørsel. At man i dag har noe færre plasser tilgjengelig (fem mot tidligere sju) er ikke

24. Brev av 18.1.06 til Barne- og familieetaten. Den samme formuleringen går igjen i statsråd Bekkemellems tale ved åpningen av Bokollektivet.

http://www.regjeringen.no/nb/tidligere_statsraader/minister/taler_artikler/2007/Apning-avnytt-bokollektiv-for-minoritets.html?id=485013&epslanguage=NO

25. Samtlige opplysninger er hentet fra Skogøy 2003.

eneste forklaring på at man nå opererer med venteliste. En annen årsak er sannsynligvis generelt større oppmerksomhet omkring målgruppen, og at flere derfor både ber om og tilbyr hjelp. I tillegg har dagens kollektiv et større nedslagsfelt enn det forrige, på grunn av bedre bemanning. Det gamle bokollektivet tok kun i mot kvinner som var over den mest akutte krisen.

Todelt målgruppe: Før og nå?

I evalueringene av det første bokollektivet var man opptatt av at «de tvangsekteskapsutsatte» og «de nyankomne» ikke passet så godt sammen. Slik vi forstår det, lå hovedforskjellen ikke nødvendigvis på det å bli utsatt for tvangsekteskap eller ha giftet seg frivillig, men i hvorvidt kvinnen var oppvokst i Norge eller ikke. Ett problem var at de som var oppvokst i utlandet hadde andre moralske standarder enn de som var oppvokst i Norge, slik at de «nyankomne» kunne snakke nedsettende om de norske når det gjaldt seksuell ærbarhet. Ifølge Paust oppsto det konflikter mellom kvinnene på grunn av slike forskjeller, men også fordi kollektivet manglet bemanning og kompetanse for å tilrettelegge for et velfungerende fellesskap (Paust 2002). Paust anbefalte at man ikke blandet de to gruppene. En informant sa dette, da vi spurte om hennes tidligere erfaring med de to gruppene:

De to gruppene passet ikke sammen. Jeg anbefaler ikke dette videre. Det fungerte bra i noen perioder, men dette var unntakene. De to gruppenes behov er jo forskjellig. De nyankomne trenger mer hjelp enn de som er utsatt for tvangsekteskap. De kjenner ikke Norge. Dette er også en større gruppe rent kvantitativt, men de er likevel usynlige i media. Det er flere av denne gruppen innen krisesentrene enn de som er utsatt for tvangsekteskap.

Det nye kollektivets målgruppe er definert bredt fra bevilgende myndigheters side (se sitat over). Her gjøres ikke noe skille med hensyn til botid i Norge eller andre bakgrunnsforhold, snarere er fokus på behovet for oppfølging. Kollektivet skal være for minoritetskvinner som «trenger mer oppfølging og over noe lengre tid enn det krisesenteret normalt er ment å skulle tilby». Vi er ikke kjent med andre kriterier for inntak. Anbefalingen om å skille mellom nyankomne og de som er oppvokst i Norge er med andre ord ikke tatt til følge. I våre samtaler med det nye kollektivet får vi da også et noe mer sammensatt bilde. Erfaringen er at skillet mellom nyankommen og oppvokst i Norge ikke er det eneste eller mest vesentlige. Sosial bakgrunn og om man er oppvokst i by eller på landsbygda har også mye å si. På den annen side er ikke forskjeller og spenninger i en bogruppe nødvendigvis et problem. Det kan også gi noen muligheter, om det utnyttes bevisst. Kollektivet jobber for eksempel mye med toleranse og respekt for andres og egne valg. Å ta rom og si fra når man er sint eller lei seg, er noe flere av kvinnene har lite erfaring med.

I kollektivet får de trene på å sette egne grenser innenfor trygge rammer. Med styrket personalressurs har det nye kollektivet gode muligheter for å jobbe bevisst med fellesskapet i boligen, både for å forhindre destruktive konflikter og utnytte beboernes ulikheter til vekst og utvikling.

For øvrig passer målformuleringen for Bokollektivet med vårt råd fra innledningskapitlet om å definere målgruppa bredt. Det er viktig at dette kommer entydig fram utad, slik at kollektivet ikke særlig assosieres med tvangsekteskap. Generelt er vi enig i at det er behovet for hjelp som må være inngangsporten. Det kan likevel være nødvendig å tenke differensiert når man utformer det enkelte bo- og støttetiltak, slik at hjelpen blir best mulig. Vi ser at Bokollektivet kan komme til å stå overfor noen utfordringer i en situasjon der de har flere søkere enn plasser. Skal, for eksempel, inntak bestemmes ut fra hensynet til å lage et mest mulig optimalt bomiljø, eller skal man prioritere etter hvem som har mest behov for hjelp, i en eller annen forstand? Da er det interessant at ovennevnte informant synes å definere de nyankomne som *generelt* mer sårbare og hjelpetrengende enn de kvinnene som er oppvokst i Norge. Dette er en oppfatning som deles av flere. Selv vil vi anbefale at man i større grad skiller mellom *ulike behov* for hjelp, noe som kan være et argument for å «spisse» bo- og oppfølgingstiltak. Dette vil være lettere jo flere alternative boformer som finnes. Vår entydige konklusjon er at det er behov for flere tilbud som Bokollektivet. Det kommer vi tilbake til.

Sikkerhet

Alle som vil bo i bokollektivet må gjennom en trusselvurdering i samarbeid med politiet. I praksis har man mest brukt politiets representant i Kompetansteamet mot tvangsekteskap. Kartleggingen skjer i samarbeid med kvinnen og hennes hovedkontakt. Slik får de ansatte hjelp til å vurdere om kvinnen trenger følge utenfor huset og hvor det er trygt å oppholde seg. I tillegg til trusselvurderinger, brukes politiet til å få voldsalarm, besøksforbud og anmeldelser. I ett tilfelle har politiet også tatt aktivt initiativ overfor foreldrene til en kvinne, med sikte på å roe ned trusselbildet. Politiet informerte om at jenta hadde det bra, og ga beskjed om at politiet fulgte med i saken. På denne måten ønsket man å forebygge at familien forsøkte å finne jenta.

Kollektivet har sikkerhetstiltak som videoovervåkning og taushetsplikt for alle beboere og ansatte. Den enkelte kvinne kan ha voldsalarm, sperret adresse og besøksforbud. I tillegg er hjelperne opptatt av å lære beboeren sikkerhet i praksis. Kvinnene får hjelp til å finne helt konkrete strategier for hvordan de kan bruke det offentlige rom på en tryggest mulig måte. For eksempel får kvinnen råd om å gå inn i nærmeste butikk om det stopper en bil, og å variere hvilken vei hun tar til skole og jobb. De ansatte på bokollektivet følger kvin-

nen til banken, butikken og andre steder om dette er nødvendig, eller kvinnen ønsker det. Da går beboeren innerst på fortauet. Om en beboer ikke bør eller ønsker å bevege seg utendørs, kan en annen beboer handle for henne. Å hjelpe kvinnene til å praktisere sikkerhet i hverdagen er et viktig ledd i å hjelpe dem med å etablere et eget liv. Samtidig som kvinnene selv skal bli i stand til å verne om egen sikkerhet, påpekes behov for dialog med de ansatte. Som nevnt i forrige kapittel, kan kvinnene være ambivalente, og de tar ikke alltid egen sikkerhet på alvor:

Sikkerheten vurderes hele tiden i samarbeid med kvinnen. Den ene dagen kan hun være fryktelig redd for nesten alt, den neste dagen er hun uredd og vil dra på klubb. Så selv om de skal passe på seg selv, er det viktig at dette gjøres i dialog med oss (...). Vi hadde en episode der noen av jentene ville på diskotek. Vi definerte ikke dette som sikkert, slik at vi brukte veldig lang tid på å snakke om hvorfor det ikke var trygt for dem på det stedet. Det som til slutt skjedde var at de alle trakk seg én etter én. De så argumentene, og forstod selv hvorfor diskoteket ikke var bra.

Til forskjell fra krisesentrene, har man i bokollektivet mer tid til slike samtaler. Hvis en beboer er i ferd med å gjøre noe risikabelt, som for eksempel å dra på diskotek, blir det satt av mye tid på å diskutere mulige scenarier og konsekvenser. Samtidig er det en balansegang. De ansatte mener det er viktig at botilbudet ikke blir et fengsel. Å isolere seg inne i leiligheten må unngås så langt det lar seg gjøre. Derfor jobbes det mye med å finne arenaer der beboerne er trygge.

En boligs beliggenhet er et viktig tema i sikkerhetssammenheng. Det gamle Bokollektivets sentrale beliggenhet var én av grunnene til at dette tilbudet var omdiskutert. Mens noen så beliggenheten som en direkte risiko, mente andre at det ikke var noe problem. Vi kommer tilbake til en mer generell diskusjon om beliggenhet og sikkerhet i kapittel 5. For øvrig kan vi opplyse at de ansatte ved det nye Bokollektivet så langt kun har opplevd én episode der familien har oppsøkt en beboer. Dette førte til at jenta ønsket å flytte. Bokollektivet brukte da tid til å planlegge flytting, kontakte sosialkontor og finne ny bolig etc. Også det tidligere bokollektivet hadde få eksempler på at kollektivets beliggenhet var et sikkerhetsproblem. Til gjengjeld har vi som forskere hørt om disse få episodene fra mange, og i ulike versjoner. Vi er helt enige i at sikkerhet må tas svært alvorlig, men slike anekdotiske data kan lett blåses opp på en måte som ikke tjener saken.

